

KAŠTAI – VENGTINA SVETIMYBĖ AR EKONOMIKOS TEORIJOS NEIŠVENGIAMYBĖ?

ESMINIAI ŽODŽIAI: skolinys, vengtina svetimybė, žodžio reikšmė, norma, vartoseną, terminas, sąvoka.

ĮVADAS

Aplinkybės, kuriomis tenka funkcionuoti lietuvių kalbai pastaruosius pora dešimtmečių, yra ta priežastis, kad kalbos normintojų dėmesys daugiausia krypta į vieną skolininės leksikos sluoksnį, būtent naujuosius svetimžodžius. Tos aplinkybės – puikiai žinomos ir suprantamos: išsiplėtę kalbą vartojančios šalies politiniai, ekonominiai, kultūriniai ir beveik visų kitų sričių ryšiai, jų palaikymas daugiausia angliškai, narystė šalių grupėje, kurioje irgi vyrauja anglų kalba, dar labiau tos kalbos statusą sureikšminantys integracijos, konvergencijos, globalizacijos procesai ir kt.

Didumą dėmesio sutelkiant į naujuosius svetimžodžius ir jų norminimo principus, kiek nuošaliau lieka seniau į lietuvių kalbą patekę ar pretendavę patekti žodžiai. Žinoma, jų problemiškas normos atžvilgiu mažesnis. Šie žodžiai būna ilgakai tikrinti vartosenos, ir tie, kurie jai pasirodė būtini, paprastai įteisinami kaip norma. Atvirkščiai, vartosenai neaktualūs, savais atitikmenimis nesunkiai pakeičiami svetimkilmiai dažniausiai paliekami už kodifikuotosios normos ribų. Diachroninis aktualumo vartosenai kriterijus, lemiamas laiko tarpo, susidarancio tarp svetimo žodžio patekimo į kalbą ir dabarties, takoskyrą tarp senųjų svetimžodžių normos ir nenormos gerokai supaprastina. Juo patikimai remiamasi ne tik norminamuosiuose, bet ir leksikologijos darbuose. Pastaruosiuose ankstesniais tarpsniais į lietuvių kalbą patekę žodžiai skirstomi į bendrinėje kalboje išgalėjusius skolinis ir vartosenai neaktualius žodžius (Jakaitienė 2010: 233). Norminamuosiuose ar su norminimu susijusiuose leidiniuose pirmuosius linkstama vadinti skoliniais arba tikraisiais skoliniais, antruosius, pabrėžiant jų neteiktinumą

bendrinei kalbai, – svetimybėmis (neteiktinomis, vengtinomis), nurodant dar ir skirtumą nuo dabartiniu laikotarpiu į kalbą patenkančių neteiktinų žodžių – senosiomis svetimybėmis (KPP₁ 1976; KPP₂ 1985; Girčienė 2004; KP4 2005, 2013; Vaicekauskienė 2007). Dažniausiai neaktualūs vartosenai būna tie skoliniai, kurie turi tinkamų, svetimio žodžio reikšmę visiškai perteikiančių lietuviškų pakaitų.

Diachroninis aktualumo vartosenai kriterijus lyg ir turėtų numatyti absoliučią vartosenos ir normos darną, bet ar visada ji konstatuotina? Bent jau vieno svetimosios leksikos grupei priskiriamo daiktavardžio – *kaštas* – vartosenos ir normos santykiai tokios darnos nerodo. 1976 m. išėjusiame *Kalbos praktikos patarimų* leidime (toliau – KPP₁) šis žodis įvardytas kaip neteiktina svetimybė (KPP₁ 1976: 122), dabartinę skolinių normą teikiančioje *Kalbos patarimų* (toliau – KP4) knygelėje irgi vertinamas gana griežtai – kaip vengtina vartoti svetimybė (KP4₁ 2005: 64), tas pats vertinimo laipsnis paliktas ir ką tik išėjusiame naujajame knygelės leidime (KP4₂ 2013: 37), o tokioje svarbioje bendrinės kalbos vartojimo srityje kaip ekonomikos teorija *kaštai* plačiai vartojami. Be šio žodžio ir visos grupės su juo sudarytų terminų neišsiverčiama beveik nė viename ekonomikos vadovėlyje, įskaitant ir mokyklinius, jie įtraukiami ir į terminų žodynus. Tai iškart leidžia kelti prielaidą, kad šio žodžio vartojimas – ne atsitiktinis kodifikuotosios normos pažeidimas, o tam tikrais argumentais grindžiama vartosenos priešara.

Kad dėl *kaštų* ekonomistai ir kalbininkai nesutaria, yra atkreipusi dėmesį Zofija Babickienė (2012), bet plačiau normos ir vartosenos atotrūkio ji nenagrinėjo. *Kaštų* kaip ekonomikos termino klausimas buvo iškeltas 2013 m. birželio 7 d. Europos Sąjungos ir Lietuvos institucijų ir įstaigų terminologijos forumo surengtoje trečiojoje konferencijoje¹, tačiau išsamiai reiškinio analizei atlikti viena popiečio diskusija – per trumpas laikas. Būtent ta diskusija ir paskatino straipsnio autorę šį išskirtinį normos ir vartosenos nesutapties atvejį panagrinėti išsamiau. Reiškinyms išties fenomenalus – žodis, imtas taisyti beveik prieš keturiasdešimt metų, iš vartosenos nesitraukia, vadinasi, gali būti svarių jį lemiančių veiksnių. Analizuojant ekonomikos srities vartoseną, ir siekiama išsiaiškinti juos, bent jau užčiuopti tiek, kiek leidžia kalbininko kompetencija. Juk ryžtamasi tirti sudėtingą sritį – ekonomikos teoriją, mokslą. Jo subtilybių perprasti kalbininkai, nebaigę tos

¹ Apie konferenciją ir *kaštų* klausimu vykusias diskusijas rašoma forumo interneto svetainėje, prieiga per internetą <http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/index_lt.htm>.

srities studijų, neturi galimybių tiek, kiek jų turi ekonomikos teoretikai, vadinasi, kai kurių veiksmų gali likti ir neužčiuopta. Kita vertus, ekonomikos mokslo atstovai, paprastai nestudijavę kalbos mokslo, neturi galimybių perprasti visų kalbos sistemos, jos funkcionavimo, normos subtilybių. Tas abipusis galimybių trūkumas greičiausiai ir yra priežastis, kad *kaštų* problemos kalbinių aspektų iki šiol nesiryžta nagrinėti, o išsamesnės analizės nebuvimas savo ruožtu galėjo būti priežastis, kad susidarė kodifikuotosios normos ir vartosenos atotrūkis, bent jau nusistovėjo keblus santykis.

Kiek priešara kodifikuotajai normai pagrįsta, iš tokio pobūdžio tekstų kaip vadovėliai ir žodynai aiškintis labai paranku. Juk juose terminai ne tik vartojami, bet ir aiškinami, apibrėžiamos jais žymimos sąvokos, vadinasi, atskleidžiami visi rūpimo žodžio semantiniai aspektai. Kadangi pateikiama terminų visuma, dar ir paaiškėja terminų santykiai. Bet svarbiausia, vadovėliai ir žodynai – tai ne bendrinės kalbos užribis ar paribys. Jie – išskirtinės svarbos bendrinės kalbos vartojimo sritis, turinti didžiulį poveikį visai tos srities, ir ne tik jos, vartosenai².

ESAMOS RAŠY TINĖS NORMOS SKLAIDA IR NEAIŠKUMAI

Daiktavardžio *kaštas* vertinimo pirmiausia ieškotina lietuvių kalbos leksikos normą teikiančiuose leidiniuose. Tokių yra trys, su tam tikromis išlygomis – keturi. Tai *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (toliau – DŽ), KP4₁ ir KP4₂, o *Lietuvių kalbos žodynas* (toliau – LKŽ) prie šios grupės priskirtinas tik su išlygomis, nes kalbos norminimas nėra pagrindinis jo tikslas. Internete pateikiamose elektroniniuose DŽ_e ir LKŽ_e žodžio *kaštas* vertinimas toks pat kaip spausdintiniuose³.

Visuose leidiniuose aptariamo daiktavardžio vertinimas skiriasi. LKŽ *kāštui* netaikomas joks neigiamo vertinimo laipsnis, tik nurodomas žodžio

² Kai šis straipsnis jau buvo atiduotas spaudai, problemą imtasi spręsti praktiškai – terminas apsvaistytas VLKK ir, pasirėmus ekonomikos bei apskaitos specialistų argumentais, nuspręsta teikti jį vartoti tam tikromis reikšmėmis kaip ekonomikos ir valdymo apskaitos sričių terminą. Taigi, atotrūkis tarp normos ir vartosenos sumažintas, tačiau, kaip matyti iš įteisintų apibrėžčių (žr. <http://www.vlkk.lt/lit/104940>), neišspręstų klausimų liko. Šis straipsnis galėtų prisidėti prie tolesnio atotrūkio mažinimo.

³ Toliau naudojamosi internete pateikiamais LKŽ_e ir DŽ_e, todėl puslapis nenurodomas. Jei tarp internetinio ir spausdintinio leidinio yra kokių nors skirtumų, minimas spausdintinis leidinys.

kilmės šaltinis – lenkų kalbos daiktavardis *koszt* – ir suminimos vietovės, kur skolinys užfiksuotas. Vien jos atskleidžia plačią geografiją, apimančią visus Lietuvos regionus: Léipalingis, Seirijai, Siĕnnas, Liškiavà, Rozalimas, Dùsetos, Joniškėlis, Pasvalys, Skiršnemunė, Vieksniaĩ, Mažeĩkiai, Plungė. Vartosenos pavyzdžių pateikiama iš Taurāgnų, Daukšių, Bagótosios (Bagótšilio), Alytaūs, Geistārų (Didvyžių), Veiviržėnų, Alsédzių, Rietāvo, Kùktiškių. Kad *kaštas* vartotas ir rašytinėje kalboje, patvirtina LKŽ_e nurodomas 1747 m. Pilypo Ruigio *Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynas* (jam medžiaga rinkta ir iš lietuviškų knygų) ir jo *Lietuvių kalbos tyrinėjimas*, kiek vėliau išėję Jurgio Pabrėžos (1771–1849) raštai, Mykolo Miežinio *Lietuviškai–latviškai–lenkiškai–rusiškas žodynas* (1894) ir *Lietuviška gramatika* (1886) bei pavyzdžiai iš Antano Juškevičiaus (Juškos) *Lietuvių kalbos žodyno* (1897–1922). Rašytinės vartosenos pavyzdžių įtraukta ir iš Simono Daukanto (1793–1864) raštų, buv. Rytų Prūsijos ir Klaipėdos krašto mažiau žinomų rašytinių šaltinių.

Nors LKŽ_e atskleidžia platų žodžio paplitimo arealą ir seną vartoseną, tai dar nebūtų argumentas jį vartoti dabartinėje bendrinėje kalboje. LKŽ_e struktūra rodo, kad vietų, kur žodis užfiksuotas, suminėjimas veikia yra jo tarminio atspalvio požymis, o senuosiuose raštuose neišvengta svetimosis leksikos. Kita vertus, norminimas nėra pagrindinis LKŽ_e tikslas. Šis žodynas pirmiausia yra aiškinamasis, mokslinis. Vis dėlto norminamųjų aspektų esama: svetimybės žodyne pažymimos ženkle ×, skoliniai – iškart po antraštinio žodžio skliaustuose duodant atitikmenį tos kalbos, iš kurios žodis yra patekęs. Prie *kašto* duodamas lenkiškas atitikmuo, bet ženklo × nėra, vadinasi, LKŽ_e jis vertinamas tik kaip skolinys. Stilistinės pažymos *psn.* (pasenęs), šiame žodyne taikomos retai bevartojamiems žodžiams pažymėti, irgi nėra. Tiesa, ženklas × dedamas prie kai kurių *kašt-* šaknies žodžių (*kaštaunas, kaštaunus, kaštaunai, kaštaunumas* ir kt.), bet akivaizdu, kad jie pažymimi dėl lietuvių kalbai nepriimtinių darybos ypatybių. Veiksmažodis *kaštuoti*, kaip ir pamatinis žodis, LKŽ_e paliekamas be svetimybės statusą žyminčio ženklo, tik nurodant lenkišką kilmę (iš *kosztować*). Tokio ženklo nėra nė prie vedinių *kaštavimas, kaštytis* (ir *įsikaštyti, išsikaštyti*), *kaštuodintis* (*įsikaštuodinti, išsikaštuodinti*), o šis ženklas ir nurodyta taisyklinga forma *kaštuoti* prie veiksmažodžio *kaštavoti* rodytų, kad toks žodis nepriimtinas dėl nelietuviškos priesagos.

Kaštą vertinti aktualumo vartosenai atžvilgiu neišvengiamai tenka DŽ, nes jo įvade nurodoma, kad tai ir norminamasis žodynas. Nuo antrojo

leidimo, išėjusio 1972 m., iki paskutinio⁴ tiek *kaštas*, tiek *kaštuoti* žymimi nuoroda žr. (=žiūrėk). Šios nuorodos prasmė ne visiškai aiški. 1972 m. leidime teigiama, kad ji „orientuoja skaitytoją iš kalbos klaida nelaikomo žodžio į dažnesnį, įprastesnį žodį“ (DŽ 1972: III), o naujesniuose leidimuose – kad ja „nukreipiami siauriau vartojami, tarminiai, pasenę, skolin-ti bei kitokie panašūs žodžiai ar darybos variantai į bendrinėje kalboje plačiau vartojamus žodžius“ (DŽ 2000: XII). Vadinasi, šia nuoroda gali būti žymima ne tik retesnė vartoseną, bet ir žodžio turimas skolinio statusas. Jei tenurodomas pastarasis, išeina, kad *kaštas* DŽ netaisomas, juolab kad įvade parašyta, jog į žodyną dedami tie senieji skoliniai, kurie įsigalėję bendrinėje kalboje ar neturi prigijusių lietuviškų atitikmenų (DŽ 2000: VII). Tiesa, į DŽ įdėta ir neteiktinų bendrinei kalbai svetimybų, tačiau svetimybės statusą parodo sutrumpinimas *ntk.* ir lygybės ženklas (*neteikti-na*=). Kad ir dėl kokios priežasties *kaštas* būtų žymimas nuoroda žr. – dėl siauresnės vartosenos, tarmiškumo, turimo skolinio statuso ar dėl kelių priežasčių, – dabartinėje bendrinėje kalboje plačiai paplitusiu žodžiu jis greičiausiai nelaikomas.

Sprendimą *kaštą* nukreipti į plačiau vartojamus žodžius būtų galima palaikyti vartosenai teikiama galimybe pačiai spręsti, kiek jai šis žodis reikalingas. Tačiau tokią pasirinkimo laisvę gerokai riboja kitas skolinių normą teikiantis leidinys – minėta KP4 knygelė. Čia *kaštai* (pateikiama ne vienaskaitos, o daugiskaitos forma) įvardijami kaip vengtina svetimybė: *svet. vngt.* (KP4₁ 2005: 64). Vengtiniais čia laikomi tokie vertinamieji reiškiniai, kurie nėra įteisinti kaip bendrinės kalbos norma: jie jau nenorminiai ir nebeturintys perspektyvos arba dar nenorminiai, nepakankamai ištirti ir pan. (KP4₁ 2005: 11). Aišku, kad *kaštai* laikomi jau nenorminiu ir nebeturintiu perspektyvos žodžiu, bet tokio sprendimo pagrindas nėra aiškus. Leidinio pratarinėje rašoma, kad įtraukiant skolinius į sąrašą atsižvelgiama į dvejopus šaltinius: ankstesnius ar dabartinius rašytinius taisymus (1976 ir 1985 m. KPP leidimus, VLKK patvirtintą „Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą“; Prano Skardžiaus ir Juozo Vaišnio skelbtus taisymus, internetines kalbos konsultacijų bazes ir kt.) ir į viešąją šnekamosios kalbos vartoseną (KP4₁ 2005: 5–6). Kad remtasi pastarąja, abejoti skatintų nuoroda *fin.*, rodanti, jog atitikmuo *sąnaudos* teikiamas finansiniams tekstams. „Didžiųjų kalbos

⁴ DŽ leidimai: I – 1954 m., II – 1972, III – 1993, IV – 2000, V – 2003, VI – 2006, VII – 2012. Internetu pateikiamas 2006 m. leidimas.

klaidų sąrašė“ (LKK 1998: 127–177) nei daiktavardžio *kaštai*, nei veiksmažodžio *kaštuoti* nėra. Šie žodžiai taisyti tik 1976 m. KPP₁ leidime, tikriausiai ir pasiremta juo, nes į antrąjį leidimą – KPP₂, išėjusį 1985 m., žodis *kaštai* neįtrauktas. DŽ_e pratarinėje neminimas, bet jei būtų remtasi juo, nebūtų pateikiamas palyginti griežtas žodžio vertinimas. Be to, KP4₁ teikiamas ir kitoks nei DŽ pakaitas – *snaudos*. Tai, kad vengtina svetimybė laikomas daugiskaita pavartotas daiktavardis ir jis taisomas kaip finansų srities terminas, leistų daryti prielaidą, kad žodis vertinamas kaip leksikalizavęsis, t. y. terminijoje įgijęs kitą reikšmę.

Tačiau tokios prielaidos įtikimumą sumažina KP4₂. Čia pateiktame Leksikos skolinių sąrašė *kaštai* irgi įvertinami kaip vengtina finansų srities svetimybė (KP4₂ 2013: 37), bet pakaitų pateikta trys, ir du iš jų – *išlaidos*, *lėšos* – sutampa su nurodytaisiais daugiausia bendrosios vartosenos pagrindu sudarytuose DŽ_e ir LKŽ_e. Tai kelia klausimą, ar vertinant terminą pakankamai paisoma vartosenos sričių skirtumų. Teikti tris pakaitus irgi labiau būdinga bendrajai vartosenai, o ne terminijos sričiai. Į terminų sinonimiją požiūrių esama įvairių, bet paprastai ji laikoma pradinio terminijos formavimosi požymiu (Zemlevičiūtė 2001; Umbrasas 2004; Stunžinas 2005; Rimkutė 2007). Jeigu trys žodžiai teikiami kaip skirtingi pakaitai, tai irgi rodytų vertinimo (arba vertinamojo reiškinių) problemišumą – greičiausiai taisomojo žodžio reikšmė tinkamai neperteikiama.

Kodifikuotosios normos apžvalga rodytų, kad ta norma – gerokai netolygi ir neaiški: LKŽ_e žodis laikomas skoliniu, greičiausiai ir tarmybe, bet netaisomas, KP4₁ ir KP4 – svetimybė ir taisomas. Kuo *kaštas* laikomas DŽ_e, iš pateiktosios nuorodos žr. nustatyti sunku, tačiau akivaizdu, kad neteiktinos svetimybės statusas jam nesuteikiamas. Kitas normos prieštaravimas yra tai, kad KP4₁ ir KP4₂ vengtina svetimybė laikomas terminas, o nė viename iš žodynų pažymų, rodančių daiktavardžio *kaštas* turimą termino statusą, nėra. Kadangi juose žodžio priimtinumas visuotinei bendrinės kalbos vartosenai iš esmės nepaneigiamas, mažai tikėtina, kad galimas vartoti žodis galėtų būti laikomas specialiojoje srityje vengtinu terminu. Vis dėlto tai, kad termino statusą rodančios pažymos žodynuose nėra, dar nereiškia, kad *kaštas* juose nelaikomas terminu. Tai bus mėginama išsiaiškinti toliau, bet jei paaiškės, kad tarp daiktavardžio ir termino nedaroma skirtumo, normos prieštaravimas vis tiek lieka – KP4₁ ir KP4₂ tas terminas vertinamas kur kas griežčiau.

ATITIKMENYS IR REIKŠMĖS BENDROSIOS PASKIRTIES ŽODYNUOSE

LKŽ ir DŽ nėra terminų sąvadai, tačiau specialiųjų sričių žodžių juose nevengiama. Antai LKŽ kaip pagrindinis leksikos fondas įvardijamos tarmės, bet kitu svarbiu šaltiniu laikomi rašytiniai šaltiniai nuo pirmosios lietuviškos knygos iki šių dienų. LKŽ_e nurodoma, kad leksika žodynui rinkta ne tik iš reikšmingiausių grožinės, publicistinės literatūros bei kitų sričių tekstų, bet ir iš mokslinės literatūros, be to, panaudoti visi svarbesnieji spausdinti ar rankraštiniai žodynai. DŽ kaip vienas iš leksikos šaltinių nurodomi mokslo terminai, pasitaikantys mokslo populiarinamojoje literatūroje, spaudoje, bendrojo lavinimo mokyklų vadovėliuose (DŽ 2000: VII). Ypač į mokslo terminiją turėtų būti atsižvelgta DŽ_e, nes čia „tiek atrenkant į žodyną dedamus žodžius, tiek juos aiškinant, naudotasi visais lietuviškais aiškinamaisiais XX a. ir XXI a. pradžioje išleistais žodynais ir lietuviškomis enciklopedijomis. Žodžių paieškoms ir atrankai svarbūs šaltiniai buvo lietuviški terminų, taip pat kai kurie verčiamieji bendrieji žodynai. Rengiant žodyną, remtasi lietuvių kalbos mokslo darbais, kalbos praktikos leidiniais <...>. Kai kuriems terminams ir kitiems žodžiams aiškinti būtinais atvejais pasitelkta kitų kalbų aiškinamųjų žodynų bei enciklopedijų.“

Toks žodžių atrankos apibūdinimas, žinoma, neleidžia nustatyti, kuo – bendrąja vartoseną ar terminiją – remtasi į žodynus įtraukiant daiktavardį *kaštas*, bet tai galima išsiaiškinti iš pateikiamų pavydžių, reikšmių aiškinimo, pagaliau – iš žodynų struktūros.

Tai, kad LKŽ_e prie žodžio *kaštas* minimi Lietuvos miesteliai ir kaimai, rodytų, kad pagrindinis šaltinis – senoji liaudies kalba, o joje žodis negalėjo būti vartojamas kaip specialiosios srities terminas. Kad nė nebuvo, rodytų pavyzdžiai: *Be kašto tai nieko nepadarysi* (Tauragnai); *Jo kaštu važiuos* (Daukšiai); *Jis turėjo daug kašto* (Bagotoji); *Tas darbas didelio kašto vertas* (Alytus); *Neturiu kašto – iš ko padarysi* (Geistarai); *Kaštaĩ jam žuvo, tik sumą gavo* (Geistarai); *Dėjau didžiausį kaštą, ka tik įsitaisyčio karvę* (Veiviržėnai); *Vien kaštaĩ ir kaštaĩ* (Alsėdžiai); *Be kašto nebūs rašto* (Rietavas); *Kiek aš in tavęs kašto padėjau* (Kuktiškės). Panašią į šnekamosios kalbos vartoseną atskleidžia ir rašto kalba – pavyzdys iš S. Daukanto raštų (*Kaštas buvo didis*), iš buv. Rytų Prūsijos ir Klaipėdos krašto mažiau žinomos raštijos (*Jie išleido savo kaštais trejas knygeles*).

Kaip jau aptarta, LKŽ_e *kaštas* neigiamai normos atžvilgiu nevertinamas, tik nurodomi atitikmenys, kuriuos galima laikyti ir reikšmės aiškinimu.

Kaštas paaiškinamas kaip *išlaidos*, *lėšos*, o skirtumas tarp *išlaidų* ir *lėšų* nusakomas *lėšas* apibrėžiant kaip piniginius išteklius, pinigus, kreditus, *išlaidas* – kaip *išleidžiamuosius pinigus*, *lėšas*. Toks žodžių tarpusavio santykis nustatomas ir DŽ. Žodžiai *išlaidos* ir *lėšos* DŽ apibrėžiami taip pat ir, kaip minėta, nuo 1972 m. *kaštas* nukreipiamas į juos. Kadangi šiame leidime nuoroda žr. yra retesnio, mažiau įprasto žodžio požymis, išeina, kad 1972 m. nusprendžiama, jog daiktavardis *kaštas* iš vartosenos traukia si ir jį gali atstoti *išlaidos* su *lėšomis*.

Neatlikus kilmės tyrimų, vien iš šių žodynų būtų galima daryti prielaidą, kad abu atitikmenys atsirado ar bent išplito vėliau už *kaštą*. LKŽ_e daiktavardį *lėšos* iliustruojančių pavyzdžių pateikiama tik pradėdant Jono Jablonskio raštais (*Jo lėšos tiek neišneša; Jis lėšose gyvena – daug visko turi*). Dar nurodomas DŽ_e (*Pragyvenimo lėšos; Apyvartos lėšos*), o prie sakinio *Liaudies valdžia skiria didžiules lėšas darbo žmonių sveikatai apsaugoti, jiems šviesti, kultūrai vystyti* pateiktas sutrumpinimas (sov.) sp., rodantis, kad tai sovietines realijas atspindintis žodis iš spaudos, leistų manyti, kad jis buvo populiarus sovietiniu laikotarpiu. Liaudies kalbos tepateikiamas pavyzdys iš Ukmergės r. priklausančio Lėno (*Ne jų lėšom sūnus išmokyti*), bet jis irgi gali būti iš vėlesnės vartosenos. *Išlaidas* iliustruojantis sakinys *Šalies pramonės pelno augimas leis padidinti išlaidas kapitalinei statybai* (sp.), kaip ir DŽ_e pateiktieji pavyzdžiai bei nuoroda, kad žodžio reikšmė priešinga *pajamoms* (*Mieste daug išlaidų turėjau; Išlaidų derinimas su pajamomis*), skatintų manyti, kad *išlaidos* irgi išpopuliarėjo vėliau nei *kaštas*⁵. Tokie pavyzdžiai kur kas labiau nei iliustruojantys *kaštą* atstovauja oficialiajam dalykiniam stiliui, o junginiai *pragyvenimo lėšos*, *apyvartos lėšos* yra terminai. Kadangi DŽ *kaštas* nukreipiamas į tokiais sakiniais iliustruojamus žodžius, o LKŽ *kaštas* aiškinamas jais, galima daryti prielaidą, kad žodynuose tarp *kašto* kaip bendrosios vartosenos žodžio ir *kaštų* kaip termino skirtumo nedaroma.

Nors *kaštas* žodynuose susiejamas tik su *išlaidomis*, *lėšomis*, tačiau LKŽ_e pateikiami pavyzdžiai tokios reikšmių sutapties nerodo. Apskritai iš jų reikšmę nustatyti sunku, juolab kad sakiniuose beveik nėra jų padedančių išsiaiškinti žodžių. Pavyzdžiuose *Tas viens kaštas būtų, Jis turėjo daug kašto, Vien kaštaĩ ir kaštaĩ, Kaštas buvo didis* pavartotą daiktavardį galima sieti tiek su išlaidomis, tiek su tam tikru nuostoliu, nebūtinai piniginiu. Gal kiek akivaiz-

⁵ Žinoma, patikimesnių išvadų apie žodžių *išlaidos* ir *lėšos* atsiradimą ir įsigalėjimą būtų galima gauti tik ištyrus senesnę vartoseną, tačiau ji nėra šio straipsnio objektas.

desnė sąsaja su išleidžiamomis lėšomis tik sakiniuose *Titis turėjo didį kaštą ant sodvos (veselijos) savo dukters, Jie išleido savo kaštais trejas knygeles.*

Su *kaštu* darybiniu ryšiu susijęs veiksmažodis *kaštuoti* išties rodytų, kad sąsajos su pinigais gali ir nebūti. LKŽ_e pateikiamuose pavyzdžiuose *Kiekvienas virbelis kaštuoja pinigus* (Žemaitė), *Šita kepurė du rubliu kaštuoja* (J. Jablonskis), *Daug pinigų kaštuoja veseilia atkelt* (Leipalingis), *Toks parėds ale ir kaštuoja auksinių tūkstantį* (Jurkšaitis) ji akivaizdi, bet tai žymi ne veiksmažodis, o priklausomieji objektinės ar aplinkybinės reikšmės žodžiai: *kaštuoja pinigus, daug pinigų kaštuoja, du rubliu kaštuoja, kaštuoja auksinių tūkstantį*. O pavyzdžiuose *Tos vadelės ir balnas jam gero arklio kaštavusios* (A. Vienuolis), *Tai man daug pinigų, daug darbo kaštavo* (Kuršaitis) priklausomieji dėmenys (*arklio kaštavusios, daug darbo kaštavo*) parodo, kad sąsajos su pinigine raiška nėra. Kai priklausomaisiais dėmenimis tai nepažymima, vienas veiksmažodis jos neparodo, pvz.: *Oi, mergele lelijėle, ką kaštuoja levendrėlė?* (Rudamina); *O ką kaštavo žals vainikėlis?* (V. Kalvaičio surinktos *Prūsijos lietuvių dainos*). Išėtų, kad veiksmažodžiu ypatingai pagrindu neapibūdinama. Tai patvirtintų ir pateikiamieji atitikmenys *kainuoti* ir *atsieiti*. Atitikmuo *kainuoti* su pinigais sietinas, LKŽ_e irgi nurodoma, kad pagrindinė jo reikšmė – „turėti vertę pinigais“. Tačiau kitas atitikmuo – *atsieiti* – su pinigais gali būti ir nesiejamas. Sakiniuose *Brangius drabužius pirkti pigiau atsieina, kai pigius* (Kairiai), *Asilo išlaikymas atsieina visai nebrangiai* (J. Balvočius–Gerutis) tokią sąsają galima įžvelgti, tačiau ją irgi parodo priklausomieji dėmenys. O sakinyje *Nemaža jam sveikatos atsiejo* (K. Boruta) toks dėmuo parodo, kad sąsajos nėra.

Taigi, veiksmažodžiais *kainuoti* ir *atsieiti* reikšmės gali būti skiriamos piniginiu pagrindu, tačiau žodžiui *kaštas* žodynai tokios galimybės nenumato – jo reikšmė susiejama tik su išlaidomis, lėšomis, kitaip tariant, pinigais. Tačiau tolesnė darybinių ryšių analizė apskritai skatina suabejoti, ar žodžius *kaštas* ir *kaštuoti* siejantis darybinis ryšys adekvačiai perteikiamas reikšmių aiškinimu. Juk vieną pateikiamą *kaštuoti* atitikmenį – *kainuoti* jis sieja su *kaina*, tarp šių žodžių turėtų būti ir semantinių ryšių. Ir išties abiejuose žodynuose *kainuoti* nusakoma kaip „turėti vertę pinigais“, o *kaina* – kaip „vertė pinigais“. Jei *kaštuoti* atitikmuo yra *kainuoti*, tai ir *kaštas* turėtų būti susijęs su *kaina*, o kadangi *kaina* yra vertė pinigais, tai greičiausiai ir su verte. Viena iš LKŽ_e nurodomų *vertės* reikšmių – „kiekis ko, kuo vienas daiktas keičiamas į kitą“ reikštų, kad daiktavardžiai *kaina* ir *vertė*,

kaip ir veiksmažodžiai *kainuoti* ir *atsieiti*, diferencijuoja objektą piniginiu pagrindu – vertė skiriasi nuo kainos tuo, kad nėra išreikšta pinigais. Tačiau taip paaiškinus reikšmę priduriama dar ir „kaina, perkamoji (pinigų) galia“, o tai jau rodo, kad reikšmės gali būti tapatinamos. Tai patvirtintų ir DŽ_e pateikiamas vienos iš *vertės* reikšmių aiškinimas: „piniginė daikto išraiška, kaina“. Paisant darybinio ryšio tarp *kaštuoti* ir *kašto*, galima daryti prielaidą, kad *kaštas* gali turėti žodžių *kaina*, *vertė* reikšmes.

Išties sąsajų su *verte* yra buvę įžvelgta, tik jau išleidus LKŽ tomą (1959 m.), į kurį įtrauktas *kaštas*. Pranas Skardžius, 1962 m. *Gimtojoje kalboje* aptardamas Konstantino Sirvydo lenkų–lotynų–lietuvių kalbų žodyne *Dictionarium trium linguarum* prie *koszt* pavartotą daiktavardį *mitas*, teigė, kad *kaštas* visų pirma yra pasiskolintas iš lenkų k. *koszt*, o šis per čekų *košt* yra kilęs iš vokiečių *Kosten* (Skardžius 1998: 292). Kartu rašoma, kad vokiečiai savo *Kosten* „išlaidos, kaštai“ per romanų kalbas yra gavę iš lotynų k. *costus* (*costa*) „išlaidos, kaštas“, ir nurodomas tiek senovės vokiečių aukštaičių žodis *kosta*, tiek vidurio vokiečių aukštaičių *koste*, *kost* „išlaidos, kaina, vertė“. Čia minimas ir Viktoro Gailiaus žodynas, kuriame vok. *Ausaffungshosten* verčiama *įsigijimo išlaidomis*, *Auslage* – *kaštu*, o *Kosten* – *išlaidomis*, *iškaščiais*, *kaštais*, o tai irgi rodytų, kad *kaštas* vien su išlaidomis netapatintas.

Iš LKŽ_e irgi įžvelgus *kašto* sąsajų su *kaina*, *verte*, kyla klausimas, kodėl abiejuose žodynuose, vėliau ir KP4, šis žodis siejamas su *išlaidomis*, *lėšomis*. Juk darybinis ryšys *išlaidas* sieja su *išleisti*. Ieškant atsakymo į šį klausimą, irgi padeda vedinių analizė. Su išlaidomis LKŽ tiesiogiai siejami kai kurie šaknies *kašt-* žodžiai. Antai aiškinant veiksmažodį *kaštuotis* nurodoma reikšmė „darytis išlaidas“, o pateikiami pavyzdžiai *Kvailas daiktas tei[p] kaštuotis dėl mirusio* (Skirsnemunė), *Todėl tėvai daug dėl to kaštavos* (K. Donelaitis) rodytų, kad ji greičiau nusakytina žodžio *išlaidos* vediniu *išlaidauti*. Priešdėlinio veiksmažodžio *įsikaštuoti* (*Nepirk, tik be reikalo įsikaštuosi* (Vilkaviškis); *Jis gerokai įsikaštavo* (Skirsnemunė)) reikšmė nurodoma kaip „prisidaryti išlaidų“, *išsikaštuoti* – kaip „turėti išlaidų“ (*Su tais svečiais kiek anas išsikaštavo* (Kuktiškės); *Kiek išsikaštavo!* (Rumšiškės); *Tiek an jo tėvai išsikaštavo* (Seinai)), veiksmažodžio *kaštuodintis* – kaip „darytis išlaidas, kaštuotis“ (*Jis, šitą česnį keldams, daug kaštuodinos* (Kuršaitis); *Vienok gal nenorėsi kaštuodintiesi?!* („Aušra“); *Kiti taip daug nenorėjo kaštuodytis* (K. Donelaitis)); *kaštytis* – kaip „daryti išlaidas, kaštus, kaštuotis“ (*Be reikalo, Petrai, kaštijys* (Žygaičiai); *Nekaštykis daug ant iškilmės sodvos, t. y. neišleisk*

daug pinigų ir zoposto valgių (A. Juškos žodynas))⁶. Kaip matyti, reikšmę, sietiną su išlaidomis, turi tik sangražiniai veiksmažodžiai. Išeitų, kad LKŽ_e semantinių ryšių nurodyta tik tarp žodžio *kaštas* ir sangražinių veiksmažodžių, o *kašto* kaip *kaštuoti* pamatinio žodžio reikšmė liko neperteikta. Gali būti, kad senojoje vartosenoje, t. y. tarmėse, senuosiuose raštuose, *kaštas* tik LKŽ_e nurodyta reikšmė ir buvo vartojamas. Iš žodyne pateiktų pavyzdžių ją nustatyti sunku. Tačiau su *kaštu* darybiniu ryšiu akivaizdžiai susijęs ir nesangražinis veiksmažodis *kaštuoti*, taigi *kaštas* semantinių ryšių turėtų turėti ir su juo.

Kaštą siejant su žodynuose neminimais atitikmenimis *kaina*, *vertė*, toliau galima daryti prielaidą, kad šis žodis galėtų būti daugiareikšmis, nes ir *kaina*, ir *vertė* turi kelias reikšmes. Be tiesioginės, nusakytos kaip vertė pinigais, *kainos* DŽ_e nurodoma ir perkeltinė – „nuostolis, netektis ko nors siekiant“ (*Priešą reikėjo sulaikyti bet kokia kaina*). LKŽ_e ji nusakoma kaip „nuostolio vertė; išlaidos, turimos ko nors užsispyrus siekiant“ ir iliustruojama vertimų ir šiaip raštų pavyzdžiais *Priešą reikia sulaikyti bet kuria kaina! Karo laimėjimai buvo pasiekti tik didelių nuostolių kaina*. LKŽ_e nurodoma dar ir *kainos* reikšmė „nauda, pelnas“. Daiktavardžio *vertė* žodynuose irgi nurodoma keletas reikšmių, viena – kaip būdinga ekonomikos sričiai. DŽ_e ji įvardijama „ekon. daikto gerumas, brangumas“, LKŽ_e – „ekon. daikto savybė, kuri daro jį naudingą, naudingumas, pravartumas, gerumas“⁷.

Plačiau bendrinės kalbos vartosenai, laisviesiems jos stiliams daugiareikšmiškumas priimtinas, taip pat priimtina ir sinonimija. Kai *kaštą* galima perteikti žodžiais *kaina* ar *vertė*, gal ir *lėšos*, *išlaidos*, veiksmažodį *kaštuoti* – *kainuoti*, *atsieiti*, sangražinius veiksmažodžius *kaštytis*, *kaštuotis* – *prisidaryti išlaidų* ar *išsileisti*, *išlaidauti*, joje gali būti verčiamasi ir be *kašt-* šaknies žodžių. Jei bendrąją vartoseną pakankamai atspindi Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centro pateikiamas Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, galima teigti, kad vienaskaita daiktavardis *kaštas* beveik nevartojamas. Daugiskaitos nefiksuoja sakytinėje kalboje, mažai užfiksuota grožinėje literatūroje, o negrožinėje ir publicistikoje jos atvejų pasitaiko, pavyzdžiui, vardininkas tarp negrožinės literatūros šaltinių 397 377 žodžių pavartotas 738 kartus, tarp 763 798 publicistikos tekstų žodžių – 402,

⁶ Beje, veiksmažodis *kaštytis* LKŽ_e pažymėtas nuoroda *sl.*, rodančia, kad tai skolinys iš slavų kalbos, bet nenustatyta, iš kokios.

⁷ Dar LKŽ_e nurodoma „kiekis, talpa, tūris“ ir reikšmės, kuriomis *vertė* vartojama kaip fizikos (*fiz.* „skaitinė išraiška“) ar lingvistikos (*lingv.* „reikšmingumas“) terminas.

kilmininkas – atitinkamai 582 (360 525 žodžiai) ir 549 (775 994 žodžiai), panašus ir kitų linksnių vartojimo dažnis (VDU 2013). Dažnesnis vartojimas negrožinėje literatūroje ir publicistikoje, taip pat daugiskaita rodytų, kad didžioji dalis pavartotų atvejų gali būti terminai. Veiksmazodis *kaštuoja* administracinėje literatūroje iš 19 496 žodžių pavartotas tik kartą (*kaštavo* neužfiksuota), negrožinėje literatūroje iš 92 134 žodžių – tris kartus (*kaštavo* neužfiksuota), sakininėje kalboje jo pavartojimo atvejų iš viso neužfiksuota (*kaštavo* tarp 962 žodžių pavartotas tik kartą). Tai, kad vedinio ir pamatinio žodžio vartojimo dažnis nesutampa, irgi patvirtintų, jog pamatinis žodis aktualus tik kaip terminas. Vis dėlto bendrąją vartoseną reikėtų tirti atskirai, nes publicistika sudaro 63,8 proc., o sakininė kalba – tik 0,3 proc. visos tekstyno medžiagos.

Kur kas keblesnis dalykas sinonimija ir daugiareikšmiškumas specialiosioms bendrinės kalbos vartojimo sritims – moksliniam, administraciniam stiliui. Jose daug žodžių atlieka termino funkciją, vadinasi, turi būti vartojami aiškiai apibrėžta reikšme. Taigi, galimybė vartoti sinonimus terminijai neturėtų būti išėitis, ta išėitis negalėtų būti nė kelių reikšmių teikimas žodžiams *išlaidos*, *lėšos*, kurie, kaip matyti, nėra adekvatūs *kašto* reikšmės perteikėjai. KP4₁ atsirado *sąnaudos*. LKŽ_e šis žodis aiškinamas kaip kokiam nors tikslui sunaudotos lėšos, darbo jėga, medžiagos ir pan. ir iliustruojamas pavyzdžiais iš spaudos (*Darbo sąnaudos net kelis kartus sumažėjo, o kiek sutaupyta laiko! Darbo laiko sąnaudos*) ir iš 1971 m. išleistų specialiųjų žodynų (*Materialinės sąnaudos, Pašarų sąnaudos*). P. Skardžiaus 1962 m. *Gimtojoje kalboje* pateiktas atsakymas į klausimą, ar tinka Lietuvoje vartojami naujadarai *prievaisa* ir *sąnauda*, rodytų, kad tas žodis lietuvių kalboje atsirado paskatintas rusų terminijos. Teigiama, kad žodžiu *sąnauda*, sudarytu iš *sunaudoti*, kuris savo ruožtu yra kilęs iš *naudo* (todėl *sąnaudos* reikšmė turėtų būti „sunaudojimas, kas sunaudota, t. y. paversta nauda“), verčiama rusų k. žodis *zatrata*, vartojamas šalia *zatratiť*. Veiksmazodžio reikšmė – „išleisti (pinigus) numatant kokių rezultatų“; perkeltinė – „padėti darbo, pastangų, numatant kokių rezultatų, *izraschodovat'*, *upotrebit' trud, usilija*.“ Pasak P. Skardžiaus, pastarąją reikšmę verčiant kaip *sunaudoti*, galėjo atsirasti ir *sąnauda* (Skardžius 1998: 450).

Vis dėlto KP4₂ rodo, kad *sąnaudų* skolinio *kaštai* reikšmei perteikti neužtenka, nurodomos dar ir *lėšos*, *išlaidos*. Kokia *kaštų* kaip termino reikšmė ir koks jos santykis su pateikiamaisiais atitikmenimis, geriau atskleistų terminų žodynų analizė.

TERMINO RAIDA IR REIKŠMĖS EKONOMIKOS TERMINŲ ŽODYNUOSE

Terminas *kaštai* į ekonomikos terminų žodynus įtraukiamas seniai. 1966 m. išleistame *Rusiškai lietuviškame ekonomikos terminų žodyne* (toliau – RLŽ) prie rusų k. *издержку* nurodytas atitikmuo *kaštai* ir pateikti 24 sudėtiniai terminai: *kariniai k., degresyviniai k., papildomieji k., priklausomieji k., nepriklausomieji k., tiesioginiai k., netiesioginiai k., produktyvieji k., neproduktyvieji k., cirkuliacijos k., bendrieji k., prekių laikymo, papildomo apdorojimo, pervežimo, įpakavimo k., gamybos k., visuomeniniai gamybos k., kapitalistiniai gamybos k., prekybos k., transporto k., gryniesi k.* ir kt. (RLŽ 1966: 64).

Išlaidomis šiame žodyne nuosekliai verčiamas rusų k. *расходы*, ir terminų, į kurių sudėtį įeina šis žodis, pateikiama 100 (RLŽ 1966: 187–189). Matyti, kad terminai, sudaryti su *išlaidomis*, žymi konkretesnes rūšines sąvokas (*i. naujoms produkcijos rūšims paruošti ir įsisavinti, i. naujai technikai sukurti ir įdiegti, gatavos produkcijos realizavimo i., įrengimų laikymo ir eksploatavimo i., gamybos aptarnavimo ir valdymo i., sandėliavimo i., muitų i., paruošų i., pašto ir telegrafo i., kasos i., komunalinės i., darbo i., kelionės i., reklamos i., prekių i., organizacinės i.* ir kt.), nors jų esama ir labiau apibendrinamo pobūdžio (*būsimosios i., faktinės i., nepaprastos i., laikinos i., pastovios i., kintamosios i., proporcingos i., neproporcingos i., apyvarinės i.* ir kt.). Taip pat ryškėja tam tikras dubliavimasis: pateikiama ne tik *neproduktyvūs k., produktyvūs k.*, bet ir *neproduktyvios i., produktyvios i.*, tokio dubliavimosi atvejai yra *karinės i., degresyvinės i., netiesioginės i., tiesioginės i., bendrosios i., prekybos i., transporto i., gamybos i.* Su šiais priklausomaisiais dėmenimis pateikiama ir keletas terminų, kurių pagrindinis dėmuo yra *sąnaudos* (rus. *затраты*): *netiesioginės s., tiesioginės s., produktyvios s., neproduktyvios s., darbo s., faktinės s., s. gamybai, laikinos s.* (RLŽ 1966: 60–61).

Kadangi RLŽ nėra aiškinamasis, reikšmių iš jo nustatyti neįmanoma. Tegalima daryti prielaidas, kad termino *kaštai* vartoseną sena, kad sovietinio laikotarpio ekonomikos terminijoje buvo išplitusios *išlaidos*, dar tik radosi arba mažiau vartotos *sąnaudos* ir kad rusų kalbos žodis *издержку* fonetinių panašumų su žodžiu *kaštas* neturi. Rusiškoje terminijoje, kuri neabejotinai turėjo daryti poveikį to laikotarpio lietuviškajai, vartota *издержку, расходы* ir *затраты*, o skolinio iš lenkų k. (*koszt*) ta terminija nebuvo perėmusi.

Tuo metu, kai RLŽ buvo leidžiamas, norminamųjų darbų, kuriuose *kaštai* būtų griežtai taisomi, nebuvo. 1935 m. *Gimtojoje kalboje* kaip sveti-

mybė įvardytas tik veiksmažodis *kaštuoti* (Skardžius 1998: 42–43). 1962 m. P. Skardžius teigė, kad *mitas* to meto žmonių kalboje visiškai nežinomas ir jau nuo pradžios neturėjo didesnio pasisekimo kaip terminas, vietoj jo vartotas *kaštas*. Kartu atkreiptas dėmesys, kad vietoj *kaštuoti* vartojami savi pakaitai *apsieiti*, *atsieiti*, *mokėti*, bet *kaštui* neturima vieno pakaito, tinkančio visais atvejais, tik tam tikrais atvejais tinka *lėšos*, *išlaidos*. Taigi, priimtina nebūvo siūlyta *kaštą* keisti (Skardžius 1998: 293).

Be to, RLŽ buvo peržiūrėtas tuometės LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Terminologijos komisijos, vadinasi, terminologai *kaštams* pritarė. Šis žodynas ilgai buvo vienintelė ekonomistų ir redaktorių parankinė knyga, taigi vartosenai ilgai darė poveikį. Nuo RKŽ išleidimo iki KPP₁, kuriame *kaštas* įvertintas kaip neteiktina bendrinei kalbai svetimybė (KPP₁ 1976: 122), praėjo visas dešimtmetis. Šiuo žodynu buvo naudojamos ir KPP₁ išleidus, juolab kad į KPP₂ *kaštas* neįtrauktas. Skolinio paraginta nevertoti tik praėjus beveik 30 metų nuo RLŽ išleidimo – 1995 m. *Gimtosios kalbos* 6-ajame numeryje. Čia teigta, kad to meto kalboje *kaštuoti* beveik nevartojamas, todėl nereikia stengtis išlaikyti ir daiktavardį *kaštas*, juolab kad turima jį kuo pakeisti (Pupkis 1995). *Išlaidos* nurodytos kaip bendriausios reikšmės pakaitas, dar nurodyta *lėšos* ir *sąnaudos*; beje, pridurta, kad spaudoje *kaštas* kartais pavartojamas ir retesnėmis reikšmėmis – „vertė“ ar „kaina“. Sena vartojimo tradicija buvo viena iš priežasčių, kad siūlymas žodį keisti sulaukė prieštaraivimo. Tų pačių metų žurnalo 10-ajame numeryje buvo išspausdintas skaitytojo laiškas, kuriame rašoma, kad *kaštai* – seną vartojimo tradiciją turintis ekonomikos terminas, tik primirštas sovietmečiu, be to, žodis pavadinamas tarptautiniu. Remiantis to meto ekonomikos darbais – VDU vadovėliu *Mikroekonomika* ir dviem 1994 m. išleistais žodynais – teigta, kad sąvoka *kaštai* savu ruožtu skirtina į specialius posričius, o minimi sinonimai yra per daug bendri (Banaitis 1995: 26).

Į tuo laikotarpiu leidžiamus ekonomikos terminų žodynus *kaštai* išties buvo įtraukiami, ir tai rodytų, kad termino aktualumas didėjo. Šie žodynai buvo leidžiami keičiantis ūkio sistemai, iki tol Lietuvoje plėtotam ekonomikos mokslui pakrypus Vakarų link, vadinasi, randantis daug naujų sąvokų. Senosios turėjo būti stumiamos iš vartosenos arba pergrupuojamos. Faktas, kad terminų, sudarytų su *kaštais*, daugėjo, rodytų, kad juos palaike ir naujoji ekonomikos teorija, jos terminijos sankloda.

1991 m. išėjęs *Šiuolaikinių ekonomikos terminų enciklopedinis žodynas lietuvių, anglų, vokiečių, rusų kalbomis* (toliau – ŠET) – bene pirmasis, ro-

dantis lietuviškosios ekonomikos srities terminijos sąlytį su pasauline ekonomikos mokslo raida. Kaip rašoma „Pratarmėje“; dauguma terminų „perimta iš angliakalbės ekonominės literatūros, jau ilgą laikotarpį teikiančios didžiąją dalį naujadarų“ (ŠET 1991: 9). Pats žodynas – keturkalbis, vadinasi, terminai neišvengiamai turėjo būti lyginami ir su vokiškais, rusiškais atitikmenimis ir taip galėjo paaiškėti, kad žodis *kaštai* labai fonetiškai panašus turi ne tik į lenkų *koszt*, bet ir į anglų k. *cost*, vokiečių k. *Kosten*. Toks panašumas, ypač ne kalbininkų, ir galėjo būti palaikyti tarptautinio žodžio požymiu, o tai, kad terminas vartojamas daugelyje kalbų, yra gero kai jį palaikantis veiksnys. ŠET pateikiama visa grupė RLŽ nebuvusių teorinio lygmens ekonomikos sąvokų, ir visi terminų, į kurių sudėtį įeina *kaštai*, angliški atitikmenys turi dėmenį *cost*, vokiški – *Kosten*: *kaštų–rezultatų analizė* (angl. *cost–benefit analysis*, vok. *Kosten–Nutzen–Analyse*), *kaštų defliacija* (angl. *cost–pull deflation*, vok. *Kosten deflation*), *kaštų infliacija* (angl. *cost–push inflation*, vok. *Kosten inflation*), *kaštų funkcija* (angl. *cost function*, vok. *Kosten funktion*), *kaštų kontrolė* (angl. *cost control*, vok. *Kosten kontroll*), *kaštų neefektyvumas* (angl. *cost inefficiency*, vok. *Ineffektivität der Kosten*) ir kt. Verčiant žodynus ir turėjo paaiškėti, kad tokiuose sudėtinuose terminuose, kuriuose įvairavo *kaštai*, *išlaidos* ir *sąnaudos*, anglų kalboje vartojama tik *cost*. Turbūt tokia sistema irgi lėmė, kad lietuviško termino *kaštai* aprėptis plėtėsi, *išlaidų* – siaurėjo. ŠET (1991: 90) pateikiama apibrėžtis rodo, kad išlaidos tėra piniginės lėšos, išleidžiamos perkant (prekes, paslaugas), mokant mokesčius ir pan.

Kaštų kaip termino populiarėjimą rodytų ir kitas pereinamojo ekonomikos laikotarpio leksikografijos darbas – 1994 m. išleistas *Biznio, bankų, biržos terminų žodynas* (toliau – BBB). Jis irgi įvertintas terminologų – terminus peržiūrėjo Kazimieras Gaivenis. RLŽ buvęs terminas *eksploatacinės išlaidos* čia jau pateikiamas kaip *eksploatacijos/naudojimo kaštai* (*operating/running costs*), *normatyvinės i.* – kaip *normatyviniai k.* (*standard c.*), *pastovios i.* – kaip *pastovieji k.* (*fixed c.*), *kintamosios i.* – kaip *kintamieji k.* (*variable c.*), iš RLŽ besidubliavusių terminų *gamybos kaštai*, *gamybos išlaidos* ir *sąnaudos gamybai* liko tik *gamybos kaštai*, iš terminų *bendrieji kaštai* ir *bendrosios išlaidos* – tik *bendrieji kaštai* (*total c.*), *faktinės išlaidos* ir *faktinės sąnaudos* – tik *faktiniai kaštai* (*real c.*), *cirkuliacijos kaštai* ir *cirkuliacijos išlaidos* – tik *cirkuliacijos kaštai* ir kt. (BBB 1994: 105–107). Terminų, kurių pagrindinis dėmuo yra *išlaidos*, palyginti su RLŽ, sumažėjo perpus – iki 48, įskaitant ir veiksmažodinius junginius su šiuo žodžiu. BBB

rodo tokį terminijos grupavimąsi: terminams, turintiems dėmenį *cost*, atitikmenys daugiausia parenkami su terminu *kaštai*, o angliškas *išlaidų* atitikmuo daugiausia yra *expenses* (*administracinės i. – office e., iš anksto apmokėtosios i. – prepaid e., kanceliarinės i. – office e., komandiruotės i. – travelling e.* ir kt.), dar pasitaiko *charges* (*grįžtamosios i. – back c., pervedimo i. – remittance c.* ir kt.), *spending* (*visuminės i. – aggregate s., deficitinės i. – deficit s.*), *expenditures* (*nebalansinės biudžeto i. – e. below line*). Terminų, į kurių sudėtį įeina *sąnaudos*, pateikti vos keturi: iš anksto apmokėtosios s. (*prepaid expenses*), kapitalo s. (*capital expenditures*), laiko s. (*time costs*) ir s. padengimas (*cost recovery*), pats žodis *sąnaudos* susietas su *input* ir *expenditure(s)*.

Tais pačiais metais išleistame *Ekonomikos terminų žodyno* pirmajame vertime (toliau – ETŽ₁) *sąnaudų* iš viso nėra, tačiau tai pirmasis žodynas, kuriame visiškai nėra ir *kaštų*. Beveik visi angliški terminai, į kurių sudėtį įeina *cost*, čia išversti lietuviškais terminais, turinčiais atitikmenį *išlaidos*. Taip *bendrieji k. (total c.)* virsta *bendrosiomis i., ribiniai k. (marginal c.) – ribinėmis i., gamybos k. (production c., factor c.) – gamybos i., kaštai (costs) – išlaidomis, atsiranda i. funkcija (c. function), išlaidų ir pelno analizė (c.-benefit analysis), i. mažinimas (c. minimization), sandorių i. (transaction c.), visuomeninės i. (social c.), sandorių i. (transaction c.), ekonominės i. (economic c.)* ir kt. Retkarčiais *cost* išverčiama kaip *kaina (c. of capital – kapitalo k.), gamyba (c. price – g. kaina, average c. price – vidutinė g. kaina)* ir kt. Kadangi iš 1991 ir 1994 m. išėjusių žodynų jokių termino *kaštai* aktualumo mažėjimo polinkių nematyti, priešingai, jie rodo, kad terminas plito, tai ETŽ₁ sprendimas *kaštų* atsisakyti termino neaktualumu negalėtų būti aiškinamas. Jį galėtų paaiškinti nebent siekis lietuvininti skolinį ar vienodinti įvairuojančias sąvokas *kaštai* ir *išlaidos*. Kiek pagrįsta antroji prielaida, nustatyti sunku, bet tarptautinių terminų ir anglybių vengimo siekis išties įvardijamas (ETŽ₁ 1994: 5). Vis dėlto žodis *kaštai* anglybe negalėjo būti palaikytas ir tuo metu kažin ar galėjo būti laikomas tarptautiniu žodžiu.

Negalėjo prigyti netiksliai išversti lietuviški teikiniai. Pavyzdžiui, *opportunity cost (economic cost)* vartosenoje negalėjo paplsti kaip *tinkamiausios išlaidos*. ETŽ₁ siūlymas visais atvejais *cost* versti kaip *išlaidas* irgi buvo atmetas gana greit – po trejų metų (1997 m.) žodyną perleidžiant. Naujajame leidime – ETŽ₂ visur vietoj *išlaidų* atsirado *sąnaudos: bendrosios s., ribinės s., gamybos s., alternatyviosios s., visuomeninės s., s. funkcija, s. efektyvumas, s. maksimizavimas, sandorių s., implicitinės (netiesioginės) s., eksplikitinės (tiesioginės) s., pridėtinės s.* ir kt. Sprendžiant vien iš žodynų raidos,

atitikmenį *sąnaudos* būtų galima laikyti ekonomikos terminijos išėjimu, rasta iš jos nusprendus išstumti *kaštus*. ETŽ₂ prie termino *kaštai* negrįžta. Matyt, turėjo poveikio žodžio taisymas 1995 m. *Gimtojoje kalboje* ir, kilus minėtam prieštaravimui, po skaitytojo laišku išspausdintas redakcijos siūlymas nesilaikyti įsikibus *kaštų*, jei jau atsisakyta *kaštuoti*. Tačiau tolesnė žodynų raida rodytų, kad *sąnaudos* nebuvo pakankamas *kaštų* pakaitas.

1997 m. išėjusio Antano Buračo *Bankininkystės ir komercijos terminų žodyno* (toliau – BKT) terminus irgi peržiūrėjo K. Gaivenis. Sudarytojas kaip žodyno pagrindą mini užsieninius daugiakalbius žodynus, klasifikatorius ir tarptautines kompiuterines duomenų bazes (BKT 1997: V–VII), vadinasi, nemažą poveikį BKT terminams turėjo daryti užsieninė terminija. Galbūt ji lėmė, kad *kaštai* vėl įtraukiami, tik nuoroda žr. susiejami su *išlaidomis*. Vis dėlto BKT sudarytojui negalėjo būti nežinomas ETŽ₁, kuriame siūlytos *išlaidos*, ir ETŽ₂, kuriame *išlaidos* taisytos į *sąnaudas*. Turėjo būti paisoma ir to meto vartosenos. Turbūt dėl šių veiksnių šalia terminų, sudarytų su terminu *kaštai*, pateikta ir po sinonimą: *išlaidos* (*apyvartos k./-inės i.*, *atsitiktiniai k./-ės i.*, *circuliacijos k./ i.*, *faktiniai k./i.*, *išoriniai k./-ės i.*, *kintamieji k./-osios i.*, *sandorių k./i.* ir kt.), *sąnaudos* (*atidėtieji k./-osios s.*, *bendrieji k./ -osios s.*, *fiksuotieji k./-osios s.*, *grynieji k./-osios s.*, *įsigijimo k./s.*, *išoriniai k./s.*, *normatyviniai k./-ės s.*, *ribiniai k./s.*, *vidiniai k./s.* ir kt.) ar net po du sinonimus (*netiesioginiai k./-ės s./i.*, *papildomieji k./-osios s./ i.*, *pastovieji k./-osios s./i.*, *pradiniai k./-ės s./i.* ir kt.). Beveik visų anglišku atitikmenų pagrindinis dėmuo – *costs*. Iš viso sinonimiškų terminų su žodžiu *kaštai* pateikiama 53.

Tokia sinonimija ir įvairovė nepadeda nuspręsti, kurį terminą vartoti, tačiau šis žodynas nėra nei standartizuojamasis, nei norminamasis. Jis tėra vartosenos atspindys ir rodo, kad jai vien *išlaidų* neužteko, bet neužteko ir *sąnaudų*. Vartoti ir *kaštai*. Vieną iš galimų *sąnaudų* nepakankamumo priežasčių atskleidžia BKT nurodomos sąvokos *kaštai* reikšmės: 1) išlaidos; 2) sąnaudų piniginis įvertinimas (BKT 1997: 165–166). *Kaštai* nėra šiaip sąnaudos – tai sąnaudų piniginis įvertinimas. BKT nurodomą antrąją *kaštų* reikšmę būtų galima suteikti ir žodžiui *sąnaudos*, jei jau senokai, pradedant 1991 m. išleistu ŠET, *sąnaudos* nebūtų apibrėžiamos kaip gamybos procese naudojami ištekliai: „Sąnaudos (*input*) – gamybos procese naudojami ekonominiai ištekliai (darbo jėga, medžiagos ir žaliavos, įrengimai, kapitalas ir kt.).“ (ŠET 1991: 190). Beje, tokia apibrėžtis sutampa su teikiamąja lietuvių kalbos žodynuose, vadinasi, šiuo klausimu bendrosios vartosenos

ir specialieji žodynai sutaria. Kaip ištekliai, verslo įmonių naudojami prekėms gaminti ar paslaugoms teikti, *sąnaudos* apibrėžiamos ir 1999 m. išleistame žodyne *Ekonomikos terminai ir sąvokos* (ETS 1999: 148), o įmonės produkcijos gamybai sunaudotų išteklių piniginei sumai įvardyti vartojama *kaštai* (ETS 1999: 77). *Sąnaudos* tik kaip naudojami ištekliai apibrėžiamos ir 2000 m. išleistame *Aiškinamajame įmonės vadybos terminų žodyne* (toliau – AIV). Nei kitą *sąnaudų* reikšmę perteikiančio žodžio, nei ją galinčio perteikti termino *kaštai* šiame žodyne nėra (AIV 2000: 157). Vis dėlto šis žodynas – ne ekonomikos, o įmonių vadybos. *Kaštų* kaip ekonomikos teorijos sąvokos čia neprireikia, turbūt todėl termino problema neiškyla.

Ji iškyla viename iš naujausių ekonomikos srities leksikografijos darbų – 2005 m. išleistame Rūtos Vainienės *Ekonomikos terminų žodyne*. Jame problemą mėginama spręsti teikiant kelis atitikmenis. Prie *kaštų* (*cost*) nurodžius *ntk.* (=neteiktina), atitikmenys pateikiami *išlaidos*, *sąnaudos*, *kaina*, o *savikainos* anglišką atitikmuo rodo, kad jis irgi yra *cost*. Šiame žodyne pateikiama tokių ekonomikos teorijos terminų kaip *sąnaudų ir naudos analizė* (*cost-benefit analysis*), *sąnaudų sukelta infliacija* (*cost-push inflation*), *alternatyviosios sąnaudos* (*opportunity costs*), *kintamosios sąnaudos* (*variable costs*), o sąvoka *sąnaudos* apibrėžiama kaip „prekių gamybos, paslaugų teikimo metu sunaudotų ekonominių išteklių vertinė išraiška“ (Vainienė 2005: 242). Taigi, žodžiui teikiama reikšmė, sietina su išteklių verte. Patys ištekliai apibrėžtyje įvardijami nusakomuoju būdu, o kaip terminas atskirai pateikiamas *gamybos ištekliai*. Tiesa, jis nuoroda žr. nukreipiamas į *gamybos veiksnius*, ir pastarieji apibrėžiami kaip „ekonominiai (riboti) ištekliai, naudojami gamybos procese“ (Vainienė 2005: 95). Taigi turbūt manoma, kad termino *sąnaudos* funkciją įvardyti gamybai naudojamus išteklius gali atlikti dvižodis junginys *gamybos veiksniai*. Kiek tokia galimybė reali, turėtų paaiškėti iš sąvokomis operuojančių tekstų – žodyne to neprireikia.

O iš ekonomikos terminų žodynų matyti, kad terminas *kaštai* savaime iš vartosenos nesitraukė. Sprendžiant vien iš jų, mažiau nei *išlaidos* vartotas sovietiniu laikotarpiu, pereinamojo ekonomikos laikotarpio terminijoje, veikiamoje sąlyčio su vakarietiška ekonomikos teorija, jis plito ir aktualėjo. Nuoseklus termino keitimas *išlaidomis* viename iš žodynų terminijai negalėjo tikti dėl nepakankamos reikšmių atitikties, ir žodynuose (arba vartosenoje) imta ieškoti kitų atitikmenų. Greičiausiai kaip tokių paieškų rezultatas vietoj *kaštų* radosi *sąnaudos*, bet vėlesnė žodynų raida rodo, kad vien šio žodžio *kaštų* reikšmei perteikti nepakako.

2006 m. išleistas Davido W. Pearce'o *Aiškinamojo ekonomikos anglų–lietuvių kalbų žodyno* (toliau – AETŽ) lietuviškas vertimas iš šios srities žodynų išsiskiria tuo, kad jį rengė grupė ekonomistų, talkinama kalbos specialistų – Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro. Matyt, bendras darbas, o gal vartosenos atkaklumas lėmė, kad prie termino *kaštai*, apsukus geroką ratą, sugrįžta – būtent jis pasirinktas kaip angliškojo *cost* atitikmuo. Vis dėlto žodyne nurodoma ir kitokių atitikmenų – *cost* išverčiamas kaip *kaštai/sąnaudos/kaina/išlaidos* (AETŽ 2006: 131–132). Pačiame AETŽ *cost* verčiamas tik kaip *kaštai: c.-benefit analysis – k. ir naudos analizė, c.-effectiveness analysis – k. ir veiksmingumo analizė, c.-push inflation (c. inflation) – k. skatinama infliacija, c. minimization – k. minimizavimas, c. of capital – kapitalo k., marginal c. – ribiniai k., variable c. – kintamieji k., fixed c. – pastovieji k., implicit c. – neišreikštiniai k., opportunity c. – pakaitiniai/alternatyvieji/priskirtiniai k., transactions c. – sandorių tvarkymo k. ir kt.* Šios grupės terminuose *sąnaudos* nevartojamos, o *išlaidos* siejamos tik su *expenditure* (*aggregate e. – bendrosios i., e.-switching policies – i. pertvarkos politika, e. tax – i. mokestis, e.-variation controls – i. pokyčių kontrolė*) arba *expenccence* (*e. preference – i. pirmumas*).

AETŽ pateikiamas trumpas termino *cost* apibūdinimas iš esmės atskleidžia tiek tokio pasirinkimo, tiek, ko gero, atitikmenų gausos priežastį. Tai reikšmė, kurią sąvokai *kaštai* teikia ekonomistai. Kaip nurodoma, jie *kaštus* paprastai tapatina su *pakaitiniais kaštais (opportunity costs)*⁸, o šie nusakomi kaip vertė viso to, ko tektų atsisakyti, kas būtų prarasta ar ką tektų atiduoti gaunant ką nors kita (AETŽ 2006: 131). Ši apibrėžtis patvirtintų aptariant lietuvių kalbos žodynus darytą prielaidą, kad žodis *kaštai*, bent jau kaip ekonomikos teorijos terminas, sietinas ne su išlaidomis, o veikia su verte ar kaina, vadinasi, *išlaidos* jo pakeisti negali. AETŽ ir tiesiogiai nurodomas kaštų ir išlaidų skirtumas: ekonomine prasme suprantami kaštai gali sutapti, tačiau ne visada sutampa su pinigineis išmokomis, kurias buhalteris įskaičytų kaip išlaidas (AETŽ 2006: 132). Iš sąvokos apibūdinimo matyti ir kitas reikšmės atspalvis – tai, ką tektų prarasti gaunant ką nors kita. Žodis *išlaidos* jo irgi neperteiktų. Sąvoka *pakaitiniai kaštai* yra rūšinė, vadinasi, net jeigu ekonomistai sąvokas sutapatina, turėtų egzistuoti ir gimininė. Terminas *kaštai* šiame žodyne taip ir neapibrėžiamas, tačiau kai kurių juo žymimos są-

⁸ Šiame žodyne teikiami *opportunity costs* lietuviški pakaitai *pakaitiniai kaštai, priskirtiniai kaštai* ekonomikos teorijos darbuose nevartojami, kaip terminas jau nusistovėjęs *alternatyvieji kaštai* (ankstesnio laikotarpio vadovėliuose vartoti ir *alternatyviniai kaštai*).

vokos reikšmės atspalvių atskleidžia *kaštų ir naudos analizės (cost-benefit analysis)* aiškinimas. Apibrėžta kaip investicinių projektų valstybės sektoriuje vertinimo sistema, ši analizė paaiškinama kaip besiskirianti nuo tiesioginio finansinio įvertinimo tuo, kad „atsižvelgiama į visas pajamas (naudą) ir nuostolius (kaštus) nepriklausomai nuo to, kam jie tenka“, ir nauda paaiškinama kaip naudingumo padidėjimas, o kaštai – kaip jo sumažėjimas, apibrėžiamas nagrinėjamo projekto pakaitiniais kaštais; dar priduriama, kad daugeliu atvejų nauda nėra apskaičiuojama pinigais, o kaštai nustatomi kaip projekto faktinės piniginės išlaidos (AETŽ 2006: 132). Taigi, *kaštai* čia tapatinami su nuostoliu, įvertinamu pinigais. Tiek iš šio aiškinimo, tiek iš *pakaitinių kaštų* apibrėžties matyti, kad sąvoka *kaštai* su naudojimu ar sunaudojimu nesusijusi, taigi žodis *sąnaudos* bent jau šia reikšme netiktų. Ir iš tikrųjų ekonomikos vadovėliai atskleidžia, kad termino *kaštai* ekonomikos teorijoje *sąnaudos* neatstoja, nors pastarasis žodis ir yra vartojamas.

SAVOKŲ SISTEMA VADOVĖLIUOSE

Iš ekonomikos vadovėlių aukštosioms mokykloms beveik nėra tokių, kuriuose būtų išsiverčiama be *kaštų*. Tiesa, tie vadovėliai nėra vienodi. Jau seniai skiriamos dvi ekonomikos mokslo dalys – mikroekonomika ir makroekonomika. Dėstant makroekonomikos teoriją, orientuotą į ekonomiką kaip į visumą, kaštai atskirai neaptariami, juose daugiausia orientuojamasi į tokias pagrindines temas kaip nedarbas, infliacija, ekonominis augimas. Tačiau tai, kad sąvoka neaptariama, dar nereiškia, kad ji nevartojama. Analizuojant įvairius ekonominius dėsnius ir procesus, ji vartojama kaip savaime suprantama ir pateikiama tokių sudėtinių terminų kaip *skolinimosi kaštai*, *pinigų laikymo kaštai*, *vartojimo alternatyvieji kaštai*, *darbo kaštai*, *nedarbo kaštai*, *darbo praradimo alternatyvieji kaštai*, *menu kaštai*, *socialiniai kaštai*, *infliacijos kaštai*, *numatytos infliacijos kaštai*, *kaštų infliacija*, *ekonomikos augimo kaštai*, *išoriniai kaštai* ir kt. (Wonnacott, Wonnacott 1994; Drilingas ir kt. 1997; Paliulytė 2005; Snieška ir kt. 2005; Skominas 2006; Čiegis 2012). Tiesiogiai *kaštų* sąvoka susijusi su gamyba, o gamyba neįsivaizduojama be įmonių – vieno pagrindinių mikroekonomikos objektų, todėl ji išsamiai aptariama visuose mikroekonomikos vadovėliuose (Wonnacott, Wonnacott 1997; Varian 1999; Snieška ir kt. 2000; Skominas 2000; Rastenienė 2005; Klimašauskienė 2006; Panovas 2011).

Aptariamąją sąvoką suaktualina vadovėliai, kuriuose aprėpiamos ir mikroekonomikos, ir makroekonomikos temos. Tai ekonomikos teorijos, ekonomikos pagrindų vadovėliai ar mokomosios priemonės, skirti aukštosioms mokykloms. Žanras lemia nemažą tekstų kartojimąsi, o ir vadovėlių esama daugelio laidų, todėl analizuojant juose dėstomą kaštų sampratą ir jos suponuojamą terminų grupę, nebus siekiama aprėpti visų – atrenkami tipiniai. Toliau jie apibendrintai vadinami ekonomikos vadovėliais, prireikus nurodant rūšį.

Alternatyvieji kaštai ir kaštai

Skyrius apie kaštus yra būtinoji bendrosios ekonomikos vadovėlių dalis. Jis paprastai pateikiamas aptarus rinkos mechanizmą ir lankstumo teoriją, bet viena sąvoka paaiškinama jau vadovėlių pradžioje.

Sąvokos *alternatyvieji kaštai* esmė išdėstoma aptariant pagrindinę ekonomikos problemą, visur nusakomą vienodai – kaip prieštaravimas tarp beribių poreikių ir ribotų išteklių (Kerem, Randveer 1998: 16–17; Skominas 2000: 36–38; Martinkus, Žilinskas 2001: 95–99; Jakutis ir kt. 2003: 14–15; Lukoševičius, Stankevičius 2003: 42; Buračas ir kt. 2005: 24; Rastenienė 2005: 13–16; Snieška ir kt. 2005: 26; Jakutis 2006: 15–16; Davulis 2009: 19–22). Žmogaus poreikiai yra beribiai, o ištekliai, reikalingi jiems patenkinti, – riboti, todėl kiekviena visuomenė susiduria su išteklių stygiaus problema. Ši problema skatina rinktis, kaip juos efektyviai panaudoti. Skirtingos ekonominės sistemos šiuos uždavinius sprendžia nevienodai, pavyzdžiui, esant centralizuotai planinei (komandinei) ekonomikai, į tokius klausimus atsako planavimo institucijos, rinkos ekonomikos sąlygomis – pati rinka; dažniausiai minima ir mišrioji ekonomika (Kerem, Randveer 1998: 20; Martinkus, Žilinskas 2001: 16; Lukoševičius, Stankevičius 2003: 42–47; Rastenienė 2005: 20; Snieška ir kt. 2005: 25; Davulis 2009: 35–39). Ir pati ekonomika neretai nusakoma kaip mokslas apie tai, kaip pasirenkamas vienas iš galimų ribotų išteklių naudojimo variantų siekiant gaminti produktus (Jakutis ir kt. 2003: 14; Jakutis 2006: 16; Paunksnienė, Liučvaitienė 2009: 7).

Toliau pasirinkimo problema siejama su visuomenine gamyba, nes didžioji ekonominės veiklos dalis skirta prekių ir paslaugų gamybai. Ištekliams esant ribotiems, kiekvienas jų, panaudotas vienu būdu, negali būti panaudotas kitiems produktams gaminti. Jeigu visuomenė nusprendžia padidinti vieno produkto gamybą, ji turi mažiau išteklių gaminti kitam (Mar-

tinkus, Žilinskas 2001: 96–99; Jakutis ir kt. 2003: 15–16; Lukoševičius, Stankevičius 2003: 42–47; Rastenienė 2005: 13–17). Taigi, pasirinkimas alternatyvus: pasirinkus viena, prarandama kita. Vadovėliuose nurodomi prancūziški aptariamą reiškinį įvardijantys atitikmenys: *alternatif* (Lukoševičius, Stankevičius 2003: 42), *alternative* (Martinkus, Žilinskas 2001: 19). Su pasirinkimo alternatyva susiję kaštai ir pavadinami *alternatyviaisiais kaštais*, tik šis terminas, kaip matyti ir iš aptartų ekonomikos terminų žodyną, jau siejamas su anglišku atitikmeniu, t. y. *opportunity costs* (Martinkus, Žilinskas 2001: 20, 213). Pastarasis junginį leistų versti kaip *galimybės* ar *alternatyvos kaštai*, bet kaip terminas beveik be išimties vartojamas junginys su būdvardinio dėmens įvardžiutuote forma, retkarčiais pavartojama neįvardžiutuotinė (Jakutis ir kt. 2003; Jakutis 2006).

Siejami su prekės gamyba, *alternatyvieji kaštai* suprantami kaip prarastos prekės, kurios galėjo būti pagamintos iš pagamintajai sunaudotų išteklių: „Realieji bet kurios prekės alternatyvieji gaminimo kaštai gali būti apibrėžti kaip tos alternatyvios prekės, kurios galėtų būti pagamintos iš išteklių, sunaudotų šiai prekei pagaminti.“ (Martinkus, Žilinskas 2001: 206). Dar konkrečiau jie įvardijami kaip prekių ar paslaugų kiekis – tas, kurio tenka atsisakyti norint gauti tam tikrą kiekį kitų prekių ar paslaugų (Martinkus, Žilinskas 2001: 97), o abstrakčiai – kaip išteklių panaudojimo alternatyva, kurios atsisakome gamindami tam tikrą produktą (Mikučionis 2000: 46; Rastenienė 2005: 14).

Tačiau pasirinkimo problema vadovėliuose siejama ne tik su visuomene, ekonomine sistema, bet ir su kiekvienu asmeniu, verslo įmone:

Visi susiduria su būtinumu pasirinkti bei alternatyviųjų kaštų problemomis – gydytojas ir teisininkas, verslininkas ir mokytojas, valdininkas ir vartotojas. Jauni medikai turi apsispręsti, ar imtis bendrosios praktikos, ar dar leisti pinigus ir mokytis toliau, tapti siauros srities specialistu. Verslininkai turi išsirinkti vieną iš galimų produkcijos rūšių ir paskirstyti savo pinigus įrengimams, medžiagoms ir darbuotojams taip, kad išlaidos teiktų didžiausias pajamas. Vartotojai turi nuspręsti, kaip išleisti savo pinigus, kad pasiektų geriausių rezultatų (naudos): pirkti žuvį ar mėsą, duoną ar bulves, naują drabužį ar naujas užuolaidas, naują knygą ar biuletį į koncertą, ir kiek pirkti tų prekių, kurių periodiškai privalo įsigyti. (Martinkus, Žilinskas 2001: 20).

Taip plačiai suprantami *alternatyvieji kaštai* neretai pavadinami tiesiog prarasta galimybe (Wonnacott, Wonnacott 1994: 32; Martinkus, Žilinskas 2001: 20; Davulis 2009: 20) ar geriausia atsisakyta alternatyva darant pasi-

rinkimą (Martinkus, Žilinskas 2001: 20). Iš sąvokos aiškinimo akivaizdžiai matyti, kad žodis *išlaidos* šios reikšmės neperteiktų. Juk dauguma atvejų nieko neišleidžiama – tiesiog renkantis viena prarandama kita.

Vadovėliuose pateikiamas *alternatyviųjų kaštų* sąvokos aiškinimas pirmausia leistų išvelgti reikšmės sąsają su bendrosios paskirties žodynuose nurodoma netiesiogine *kainos* reikšme, t. y. „nuostolio vertė“, „nuostolis, netektis ko nors siekiant“, juolab kad tie *kaštai* ir pavadinami *kaina*. Viename vadovėlyje ši reikšmė įvardijama tiesiogiai: „Išteklių naudojimo alternatyvos verčia suprasti paprastą tiesą, kad nieko negauname veltui. Todėl atsiranda sąvoka *pasirinkimo kaina* arba *prarastų galimybių kaina*. Moksliškai tai įvardijama kaip *alternatyvioji vertė* arba *alternatyvieji kaštai*. Pavadinimas esmės nekeičia, nes kalbama apie tai, kad kiekvienas pasirinkimas turi savo kainą. Tai universali tiesa, bet labiausiai išryškėja ekonomikoje.“ (Mikučionis 2000: 43). Sąsają su perkeltine *kainos* reikšme rodytų alternatyviųjų kaštų vadinimas *prarasta nauda*: „Prarasta nauda, palyginus pasirinktą išteklių naudojimo alternatyvą su atmestąja, ir sudaro alternatyvius arba galimus kaštus“ (Martinkus, Žilinskas 2001: 213); „Apskritai imant, *alternatyvieji kaštai* – tai nauda geriausios išteklių naudojimo alternatyvos, nuo kurios buvo atsisakyta.“ (Skominas 2000: 41). Kitur rašoma, kad *alternatyvieji kaštai* yra „pasirinktos veiklos geriausios alternatyvos prarasta nauda“, tačiau tuoj pat patikslinama, kad „praktinėje analizėje alternatyvieji kaštai yra paprastai išreiškiami pinigais“ (Kerem, Randveer 1998: 35), o tai šį terminą leistų sieti ir su tiesiogine *kainos* reikšme. Ir iš tikrųjų prarastis kai kur siejama su pinigais, pavyzdžiui, muzikinio centro alternatyvieji kaštai prilyginami naujo kompiuterio kainai (Martinkus, Žilinskas 2001: 20).

Pateikiant termino *alternatyvieji kaštai* apibrėžtis, ta prarastis paprastai įvardijama kaip vertė: „<...> alternatyvieji kaštai yra atsisakytos arba atmes tos geriausios alternatyvos vertė.“ (Kerem, Randveer 1998: 16); „Alternatyvieji kaštai yra vertė kitų gėrybių, kurios galėjo būti pagamintos, jeigu išteklių būtų buvę panaudoti kitur“ (Rastenienė 2005: 14). Sąvoka *kaštai* irgi apibrėžiama kaip vertė: „*kaštai* – įmonės produkcijos gamybai sunaudotų išteklių vertė“ (Rastenienė 2005: 72). Ji irgi gali būti susieta su pinigine raiška: „Kaštai – tai visų gamyboje sunaudotų gamybos veiksmų vertė, t. y. sąnaudų vertė faktinėmis kainomis.“ (Skominas 2000: 142). Kai *kaštai* apibrėžiami kaip vertė (sunaudotų išteklių), o *alternatyvieji kaštai* – kaip alternatyvos vertė, lyg ir atrodytų, kad prarasties, negautos naudos

reikšmę dvižodžiam terminui teikia priklausomasis dėmuo, o pagrindinis sietinas su verte ar kaina. Vis dėlto sąvokų *kaštai* ir *alternatyvieji kaštai* santykis nėra toks vienaprasmis ir aiškus.

Viena vertus, šios sąvokos, kaip jau minėta aptariant AETŽ, gali būti tapatinamos. Tai nurodoma ir ekonomikos vadovėliuose: „Ekonomistai visus kaštus traktuoja kaip prarastas galimybes, todėl žodžiai *kaštai* ir *alternatyvieji kaštai* reiškia tą patį. Tačiau, norėdami priminti, kad pasirenkant yra aukojamos realiai esamos galimybės, ekonomistai prideda žodį *alternatyvieji*.“ (Martinkus, Žilinskas 2001: 20). Paisant tokio tapatinimo, galima pamanyti, kad *kaštus* tereikia apibrėžti kaip prarastą galimybę (naudą), prarasties vertę ar kainą, ir tikslinimo *alternatyvieji* nebereikėtų. Vis dėlto priklausomasis dėmuo rodo rūšinį pobūdį, vadinasi, turėtų būti ir *nealternatyviųjų kaštų* arba kitokios kaštų sampratos. Ji išryškėja priėjus prie mikroekonomikos lygmens, tiksliau, prie gamybos procesą vykdančių įmonių. Ta samprata bus nagrinėjami toliau, o iš ekonomikos vadovėliuose pateikiamo alternatyviųjų kaštų aiškinimo galima daryti išvadą, kad sąvoka vartojama ir abstraktesne reikšme, t. y. kaip tam tikra prarastis, ir konkrečiau – kaip prarastis, įvertinta prekių, paslaugų kiekiu ar pinigais.

Prarasčiai įvardyti lietuvių kalboje esama žodžių: *nuostolis*, *netektis*, *praradimas*, *netekimas*, *nustojimas*, *žala*. Tačiau alternatyviųjų kaštų samprata rodytų, kad aptariamasis reiškinys – ne šiaip nuostolis, materialinė žala. Tai praradimas, negaunama nauda renkant ar gaunant ką kita, o tokiam reikšmės atspalviui perteikti lietuviško žodžio trūksta. Bendrojoje vartosenoje šią semantinę spragą galėtų užpildyti perkeltine reikšme vartojama *kaina* (pvz., *gyvybės kaina*, *meilės kaina*), bet ekonomikos teorijoje tas žodis vartojamas tiesiogine reikšme ir kaip terminas.

Kaštai ir sąnaudos

Nors, kaip matyti, *kaštai* ekonomikos vadovėliuose siejami su bet koku pasirinkimu, vis dėlto pirmiausia – su gamyba. Dažniausiai atskirame skyriuje ir aptariamieji būtent *gamybos kaštai* (Kerem, Randveer 1991: 35–40; Martinkus, Žilinskas 2001: 191–222; Žutautienė 2007: 43–46; Davulis 2009: 49–71). Kaip ir alternatyvieji, jie irgi pavadinami tiesiog *kaštais*, irgi apibrėžiami kaip vertė ar kaina, tačiau bent jau apibrėžtyse su prarastimi nesiejami.

1933 m. išleistuose Petro Šalčiaus *Ekonomikos pagrinduose* kaštams apibrėžti vartojama gėrybės sąvoka – *kaštai* apibrėžiami kaip gėrybei įgyti

išleistų kitų gaminamų ir vartojamų gėrybių kiekis (Šalčius 1991: 60), tačiau pastarųjų dviejų dešimtmečių ekonomikos vadovėliuose *gamybos kaštus* linkstama apibrėžti vartojant gamybai naudojamų išteklių sąvoką. Tie ištekliai paprastai aptariami vadovėlių pradžioje ir nusakomi kaip visa tai, kas naudojama prekėms ir paslaugoms, t. y. gėrybėms, gaminti (Skominas 2000: 37; Lukoševičius, Stankevičius 2003: 37). Ištekliais laikoma žemė, darbas ir kapitalas, atskirai paminimas verslumas, informacija (Martinkus, Žilinskas 2001: 14; Lukoševičius, Stankevičius 2003: 37–38; Rasteniene 2005: 11–12). Nors neretai terminai *ištekliai (ekonominiai ištekliai)* ir *gamybos veiksniai* pavartojami sinonimiškai (pvz.: „Ištekliai – visa tai, kas naudojama prekių ir paslaugų gamyboje, dėl to ištekliai dažnai vadinami gamybos veiksniais“ (Lukoševičius, Stankevičius 2003: 37), kai kur pabrėžiamas terminų skirtumas: „Ekonominiai ištekliai yra tai, kas turi potencinę galimybę dalyvauti prekių ir paslaugų gamybos procese, kas yra riboti, ir kurių apimties didinimas teigiamai veikia visuomenės ūkinės veiklos rezultatus. Dėl šių savybių jie įgyja ekonominę vertingumą, t. y. turi kainą. Gamybos veiksniai yra tik ta ekonominių išteklių dalis, kuri naudojama gamybos procese.“ (Skominas 2000: 235).

Gamybos kaštai apibrėžiami kaip gamybai sunaudojamų išteklių vertė. Taip apibrėžiama sąvoka iš pažiūros neturi to reikšmės atspalvio, kuris išryškėjo aptariant *alternatyviųjų kaštų* sąvoką. Vis dėlto reikšmės panašumo gali nerodyti tik apibrėžtys. Juk gamyba tuose pačiuose vadovėliuose aiškinama kaip tikslinga veikla, kuria siekiama tenkinti žmogaus poreikius, gaminti juos tenkinančią gėrybę, pvz.: „Gamyba – tai prekių ir paslaugų kūrimas žmogaus poreikiams tenkinti naudojant ekonominius išteklius.“ (Rasteniene 2005: 13). Taip būtų galima įžvelgti semantinio panašumo: žodžiu *kaštai* šiuo atveju irgi tarsi įvardijama tai, kas turi prarandama kita gaunant, t. y. pagaminant gėrybę, vertinant verslo įmonės matu, kurią apibūdinančiu požymiu ekonomikos teorijoje laikomas pelno siekis, – gaunant pelną. Tačiau tiesiogiai šis sąvokos *gamybos kaštai* reikšmės atspalvis vadovėliuose nepabrėžiamas.

Kadangi gamybai ištekliai yra naudojami, be to, jais kuriamas naudingumas⁹, todėl įvardyti jiems tiktų žodis *sąnaudos*. 1962 m. P. Skardžiaus

⁹ Plg.: „Kitaip tariant, gamyba yra toks procesas, kuriame visuomenės ekonominiai ištekliai naudojami naudingumui kurti, nesvarbu, kokias formas šis naudingumas įgautų. Taigi, gamyba, tenkindama mūsų poreikius, **kuria ir naudingumą**.“ (Martinkus, Žilinskas 2001: 162).

aptartas kaip naujadaras, dabartinėje ekonomikos terminijoje jis prigijęs. P. Skardžiaus išvelgtos sąsajos rodytų, kad to žodžio reikšmė tam tikru atžvilgiu net kartotų žodžio *kaštai* reikšmę: *sąnaudos* yra tai, kas sunaudojama siekiant rezultato, *kaštai* – tai, kas tam tikrą rezultatą gaunant prarandama. Vis dėlto ekonomikos vadovėliuose žodžiai *sąnaudos* ir *kaštai* vienas kito nepakeičia.

Žodis *sąnaudos* vadovėliuose pavartojamas ir abstraktesne, ir konkretesne reikšme. Vartojamas abstraktesne, jis tapatinamas su gamybai naudojamais ištekliais, arba gamybos veiksniais: „Sąnaudos – tai gamybos procese naudojami ekonominiai ištekliai (darbo jėga, medžiagos ir žaliavos, įrengimai, kapitalas ir kt.)“ (Martinkus, Žilinskas 2001: 14); „Gamybos funkcija apibrėžia maksimalią gamybos apimtį (išeiğą), kuri gali būti pagaminta, esant konkrečiam išteklių (sąnaudų) deriniui.“ (Bhaskar 2000: 97). Konkrečioji žodžio *sąnaudos* reikšmė – „sunaudotų išteklių kiekis“ – išryškėja funkcijose, kuriomis perteikiami ekonominiai sąryšiai, pirmiausia gamybos funkcijoje. Ryšį tarp bet kokio gamybos veiksmių derinio ir maksimaliai galimo rezultato rodanti gamybos funkcija užrašoma kaip $Q = f(L, K)$, ir Q čia žymi maksimalią gamybos apimtį, kuri gali būti pasiekta esant tam tikram technologijos lygiui, o L ir K – fiziniiais vienetais matuojamas sąnaudas, atitinkamai darbo ir kapitalo (Davulis 2009: 189).

Vis dėlto gamybos funkcija, reiškiamą fiziniiais vienetais, yra tik prielaida ekonominei analizei, operuojančiai kitokiais dydžiais – vertiniais ar piniginiiais. Pastarajai svarbu sąnaudų pinigine išraiška, kaina, ir tai įvardijama žodžiu *kaštai*. Šis dydis apskaičiuojamas kiekį dauginant iš kainos, pvz.: „Paprasčiausi savo forma bendrieji kintamieji kaštai – tai kaštai, susiję su kintamojo veiksmio sąnaudomis gamybos procese. Kintamieji kaštai apskaičiuojami padauginus kintamojo veiksmio sąnaudų kiekį iš jų kainos.“ (Jakutis 2006: 6); „Jeigu laikomės prielaidos, kad vieno gamybos veiksmio (darbo) sąnaudos kintamos, o kito (kapitalo) – fiksuotos, bendrieji kintami kaštai yra lygūs kintamojo veiksmio sąnaudų vieneto kainos ir tų sąnaudų vienetų sandaugai: $BKK = WL$; čia L yra darbo sąnaudų vienetų skaičius, W – darbo sąnaudų vieneto kaina.“ (Jakutis 2006: 63). Iš skiriamų įvairių įmonės kaštų rūšių kai kurios ir nusakomos kaip sąnaudų kaina: „**Bendrieji kaštai** BK – tai gamybos išteklių, panaudotų visai produkcijai pagaminti ir jai parduoti, sąnaudų kaina.“ (Davulis 2003: 17). Taigi, žodžiais *sąnaudos* ir *kaštai* įvardijami skirtingi dydžiai: *sąnaudomis* – gamybai naudojamų išteklių kiekis, *kaštais* – sąnaudos pinigine išraiška, arba jų kaina.

Gaunamo dydžio irgi vadinti sąnaudomis neišeina – tai keltų painiavos. Ekonomikos vadovylyje, kuriame skolinio *kaštai*, paisant kalbos normos¹⁰, pabandyta išvengti, tokių žodžio daugiareikšmiškumo problemų kyla, pvz.: „Bendrosios sąnaudos apima visas sąnaudas, susijusias su sąnaudomis produkto gamybai.“ (Jakutis ir kt. 2007: 66). Tiesa, žodį *sąnaudos* vartojant sąnaudų piniginės išraiškos reikšmę, sunaudojamų išteklių kiekį įvardyti tuo pačiu žodžiu šiame vadovylyje vengiama – vartojami terminai *ištekliai* (*išteklų kiekis*), *gamybos veiksniai* (*gamybos veiksnių kiekis*). Tačiau tai jau būtų senokai lietuviškoje ekonomikos teorijoje besiklostančios sąvokų sistemos pergrupavimas.

Dydį konkrečioje funkcijoje ar lygtyje būtų galima pavadinti *sunaudojamų išteklių kaina*, *gamybos sąnaudų kaina*, *sąnaudomis pinigine išraiška*, bet gamybos kaštai – ne tik tas dydis, bet ir pagal įvairius kriterijus klasifikuojama teorinė sąvoka, vien jau dėlto junginiai būtų nepatogūs. Kita vertus, tiek *gamybos kaštai*, tiek jų rūšis įvardijančios sąvokos paprastai apibrėžiamos ne kaip kaina, o kaip vertė (sunaudotų išteklių), o tai rodytų, kad konkrečiąją reikšmę terminas *kaštai* įgyja tik juo žymint tam tikrą dydį. Kaip ir žodžio *sąnaudos*, jo reikšmė gali būti ir konkretesnė, ir abstraktesnė. Aptariant visuomenės gamybinę veiklą, viename mikroekonomikos vadovylyje nurodoma, kad gėrybės ir paslaugos pagaminamos darbu iš gamtos teikiamos medžiagos ir energijos, panaudojant gamtos priemones, informaciją, o tada apibendrinama: „Taigi joms gauti reikalingos sąnaudos (rinkos ūkyje – kaštai, pinigais įvertintos sąnaudos).“ (Skominas 2000: 38). Kaštų susiejimas su rinkos ūkiu iš dalies paaiškina ir aptartąjį termino *kaštai* suaktualėjimą ekonomikos žodynuose, sutampantį su šalies ūkio ir joje plėtoto ekonomikos mokslo kitimo laikotarpiu.

Nespecializuotuose tekstuose, pirmiausia publicistikoje, internete, kur sąnaudų kiekio ir jų kainos skirti ir žymėti atskirais simboliais neprireikia, žodžiui *sąnaudos* paprasčiau suteikti sąnaudų kainos, piniginės išraiškos reikšmę. Tiesa, vartojant sąvoką *sąnaudų ir naudos analizė* (*sąnaudų–naudos analizė*), šiuose tekstuose paprastai nurodoma, kad ją taikant analizuojamos sąnaudos pinigine išraiška, bet vis tiek pavartojamas žodis *sąnaudos*¹¹. Šia-

¹⁰ Kalbos normos paisymą rodo tai, kad ankstesniuose šio vadovėlio leidimuose buvo vartojami *kaštai*. Šiam leidimui turbūt padarė poveikį KP4₁, kur tas terminas įvertintas kaip vengtina svetimybė.

¹¹ Žr. „Google“ paiešką.

me junginyje jį greičiausiai palaiko fonetinis sąskambis. Tuose tekstuose net pavartojamas terminas *alternatyviosios sąnaudos*¹², nors, kaip matyti iš sąvokos *alternatyvieji kaštai* aiškinimo ekonomikos vadovėliuose, ji su naudojimu nesusijusi. Publicistikos, interneto tekstuose ekonomikos teorijos dėstyti, sąvokų apibrėžti, juolab jų visumos pateikti neprireikia, todėl sisteminiams sąvokų ryšiams ar prieštaravimui tarp sąvokos ir ją žyminčio termino sunkiau išryškėti. Vis dėlto Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno konkordansai rodo, kad ir dauguma žodžio *sąnaudos* vartojimo atvejų publicistikoje (pvz., vardininkas tarp 6 980 355 žodžių pavartotas 1 663 kartus) sietini su naudojamų išteklių kiekiu išraiška arba apibendrintu naudojamų išteklių įvardijimu (VDU 2013).

Kaštai ir išlaidos. Buhalterinių ir ekonominių kaštų priešprieša

Gamybą vykdančios verslo įmonės kaštai iš dalies sutampa su jos išlaidomis. Verslo įmonė perka išteklius, arba gamybos veiksnius, prekėms gaminti ar paslaugoms teikti, ir tai sudaro jos išlaidas. Pagamintą produkciją pardavusi, ji gauna pajamas.

Sąvoka *išlaidos* (pinigai, išleisti gamybinei veiklai), priešinama *įplaukoms* (pinigai, gauti iš pardavimų ar kitokios įmonės veiklos) ar *pajamoms*, plačiai vartojama įmonių veiklos praktikoje. Įmonių buhalterinėje apskaitoje registruojamos, klasifikuojamos, analizuojamos ir apibendrinamos pinigais išreikštos ūkinės operacijos bei faktai, ir didelę dalį jų sudaro išlaidos. Todėl, kaip nurodoma ekonomikos vadovėliuose, buhalteris įmonės kaštus pirmiausia ir skaičiuotų kaip išlaidas. Tačiau toks skaičiavimas kelia nesusipratimų įmonės ekonomistui, nes jam *kaštai* – pirmiausia prarasta alternatyva: „ekonomistams kaštai – tai visų pirma alternatyvieji kaštai. Vadinasi, ekonomistai įvertina ne tik aiškius apskaitos, arba buhalterinius, kaštus, bet ir spėjamuosius kaštus, tokius kaip normalus pelnas, gaunamas iš investuoto į alternatyvųjį verslą kapitalo.“ (Martinkus, Žilinskas 2001: 214). Ekonomikos vadovėliuose šiems su įmonės veikla susijusių *kaštų* sampratos skirtumams atskleisti vartojamos *buhalterinių kaštų* ir *ekonominių kaštų* sąvokos, tačiau iš pateikiamų aiškinimų, paprastai painokų ir prieštaringų, aiškėja, kad jais įvardijami ne tiek kaštų sampratos skirtumai, kiek skirtingi verslo kaštų skaičiavimo būdai.

¹² Tai parodo „Google“ paieškos sistema.

Buhalteriniai kaštai paprastai apibūdinami kaip į apskaitos dokumentus įrašomos išlaidos: „*Buhalteriniai kaštai* – išlaidos, kurios įrašomos į buhalterines knygas“ (Rastenienė 2005: 72). *Ekonominiais kaštais* laikomi buhalteriniai kaštai įvertinus į buhalterinės apskaitos knygas neįrašomus kaštus, o juos sudaro negautos pajamos (pvz., palūkanos), kurias verslininkas, išteklių savininkas gautų nuosavus išteklių investuodamas į alternatyvų verslą, išnuomodamas pastatus ir žemės sklypą kitam verslininkui ir kt. (Bhaskar 2000: 120–122; Martinkus, Žilinskas 2001: 214; Jakutis ir kt. 2003: 43; Rastenienė 2005: 72). Šiems kaštams įvardyti siūlomas dar vienas sudėtinis terminas, turintis ir nelietuviškos kilmės priklausomąjį dėmenį, būtent *implicitiniai kaštai*. Paprastai paminimi ir lietuviški atitikmenys: *spėjami* ar *spėjamieji kaštai* (Martinkus, Žilinskas 2001: 214; Rastenienė 2005: 72), *numanomi* ar *numanomieji kaštai* (Kerem, Randveer 1998: 46; Skominas 2000: 142), *netiesioginiai (vidiniai) kaštai* (Bhaskar 2000: 120; Davulis 2009: 55). *Implicitiniai kaštai* nusakomi kaip „prarasta nauda, nustatoma lyginant pasirinktą išteklių naudojimo alternatyvą su atmesta“ (Rastenienė 2005: 72), o toks nusakymas sutampa su aptartąja alternatyviųjų kaštų samprata. Tie kaštai ir sutapatinami: „Be tiesioginių kaštų, ekonomistai, įvertindami problemą, dar naudoja netiesioginius (arba alternatyvius) kaštus.“ (Bhaskar 2000: 120). Vadinasi, alternatyvieji kaštai, suprantami kaip prarastis dėl alternatyvaus pasirinkimo, verslo įmonės savininkui yra negauta nauda (pajamos), kurią jis gautų investavęs alternatyviai. Implicitiniams kaštams priešinami eksplicitiniai kaštai, vadinami ir *tiesioginiais* (Bhaskar 2000: 119; Skominas 2000: 142), *aiškiais* (Kerem, Randveer 1998: 35–36; Rastenienė 2005: 72) ar *išoriniais* (Davulis 2009: 55), ekonomikos vadovėliuose tapatinami su buhalteriniais kaštais, todėl ekonominiai kaštai nusakomi ne tik kaip implicitiniai ir eksplicitiniai kaštai kartu sudėjus (Skominas 2000: 142), bet ir kaip buhalteriniai, įvertinus spėjamuosius (Martinkus, Žilinskas 2001: 214). Taigi, *implicitinių ir eksplicitinių kaštų, ekonominių ir buhalterinių kaštų* sąvokos atsiranda kalbant apie verslo įmonės kaštus, nuosavų išteklių panaudojimą.

Iš ekonomikos vadovėlių būtų galima spręsti, kad skirti *buhalterinių ir ekonominių kaštų* priešpriešą skatina įmonės kaštų tapatinimas su išlaidomis, įrašomomis į buhalterines knygas. Tai dar kartą patvirtina, kad ekonomine prasme suprantamų *kaštų* žodis *išlaidos* atstoti negali, tačiau buhalterinę sampratą jis lyg ir perteikia. Dabartinėje lietuviškoje buhalterinėje apskaitoje išties plačiai vartojamas terminas *išlaidos*. Tiesa, tos apskaitos ir Lie-

tuvoje jau kuris laikas skiriamos dvi rūšys – finansinė ir valdymo¹³. Skirtumų tarp jų nurodoma įvairių, bet dažniausiai remiamasi teikiamos informacijos vartotojo kriterijais: finansinės apskaitos duomenys skirti išorės vartotojams (valdžios institucijoms, akcininkams, indėlininkams, tiekėjams, pirkėjams ir kt.), o valdymo apskaitos – įmonės ir jos padalinių vadovams, vadybininkams (Kalčinskas, Černius 1997; Mackevičius 2003; Kalčinskas 2007; Lakis ir kt. 2010). Valdymo ir finansinę apskaitą jungianti dalis, kaip nurodoma, yra išlaidų apskaita (Lakis ir kt. 2010: 16).

Atrodytų, kad jei buhalterinė ir ekonominė kaštų samprata skiriama žodžio junginio pagrindiniais dėmenimis (*išlaidos* ir *kaštai*), diferenciacijos priklausomaisiais dėmenimis lyg ir neberekėtų. Iš tikrųjų poreikis skirti *buhalterinius kaštus* ir *ekonominius kaštus* gali būti radęsi angliškoje terminijoje, kur abiem atvejais vartojama *cost*: atitinkamai *accounting cost* ir *economic cost*. Kadangi ekonomikos teorija kuriama daugiausia anglų kalba, rengiant lietuviškus vadovėlius remiamasi angliškais ar jie verčiami iš anglų kalbos, toks sąvokų skyrimas gali būti anglų kalba kuriamos ekonomikos teorijos taikymo pasekmė. Vis dėlto tas pats žodis *cost* buhalterinei ir ekonominei kaštų sampratai perteikti anglų kalboje greičiausiai vartojamas ne atsitiktinai. Tai rodytų vien jau valdymo apskaitos pagrindinės sąvokos, lietuviškai pasirinktos vadinti *išlaidomis*, sampratos apžvalga, pateikta viename iš lietuviškų valdymo apskaitos darbų:

Išlaidoms apibūdinti vartojami įvairiausi terminai, argumentai, įrodymai, pavyzdžiai. Labai dažnai teigiama, kad išlaidos yra visa tai, kas mažina pelną arba didina nuostolį. Šiame apibrėžime neaišku, kas slypi sąvokoje *visa tai*. Manytume, kad *visa tai* pirmiausia reiškia tam tikrą išteklių sunaudojimą, netekimą. Tam tikrų išteklių netekimas literatūroje neretai aiškinamas kaip tam tikra auka, vartojant anglišką žodį *sacrifice*. Tačiau išlaidų apibūdinimas kaip *auka*, *ko nors praradimas* negali būti vertinama vien tik neigiama prasme. Juk įmonė naudoja išteklius tam tikram tikslui pasiekti. Vadinasi, tas išteklių netekimas duoda įmonei naudą, nes ji pasiekė tikslą (pavyzdžiui, pagamino produkciją) (Mackevičius 2003: 132).

Sąsajas su aptartąja *kaštų* reikšme rodytų ne tik ši apžvalga, bet ir toliau minima Roberto N. Anthony ir Jameso S. Reese'o apibrėžtis, dažnai cituo-

¹³ Ši buhalterinės apskaitos rūšis kol kas vadinama labai įvairiai: *valdymo*, *menedžmento*, *vadybos*, *vadybine*, *išlaidų* ir kt. Kadangi angliškas pavadinimas yra *management accounting*, kaip vertimas tiksliausias būtų *vadybos apskaita*. Žinoma, gali būti atsižvelgiama į nusistovėjusią lietuvišką tradiciją. Dėl šio termino reikėtų diskutuoti atskirai, čia tvartojamas vienas iš konkuruojančių pavadinimų.

jama Vakarų autorių darbuose, kad išlaidos yra pinigine išraiška išteklių, sunaudotų kuriam nors tikslui pasiekti. Joje iškeliami trys svarbūs dalykai – 1) išlaidas lemia išteklių sunaudojimas gaminant produkciją arba teikiant paslaugas, 2) sunaudotų išteklių dydis rodomas pinigine išraiška, 3) išlaidos daromos konkrečioms tikslams pasiekti, – o juk tokie požymiai būdingi ir ekonomikos vadovėliuose aptariamai *kaštų* sampratai. Reikšmės sąsajas dar labiau patvirtintų nurodoma Alicijos Jarugos apibrėžtis, kad buhalterinės apskaitos požiūriu išlaidas galima apibrėžti kaip kompleksą išteklių, sunaudotų gamybos procese, perdirbtų į naudingus produktus bei paslaugas, ir ypač Davido Myddletono apibrėžtis, kad išlaidos yra tai, ką jūs turite atiduoti, kad gautumėte pageidaujamą (Mackevičius 2003: 133).

Lietuviška buhalterinės apskaitos terminijos raida lėmė, kad angliškasis *costs* joje perteikiamas trimis žodžiais: *išlaidos*, *sąnaudos* ir *savikaina*. Įmonių apskaitą reglamentuojančiame 11-ame verslo apskaitos standarte išlaidos susiejamos su turto sunaudojimu ir vertės sumažėjimu: jos apibrėžiamos kaip turto ar paslaugų sunaudojimas ir turto vertės sumažėjimas per atskaitinį laikotarpį, ir tos išlaidos, kurios duos pajamų ateityje, priskiriamos prie turto, o tos, kurios padarytos atskaitinio laikotarpio pajamoms uždirbti, laikomos atitinkamo laikotarpio sąnaudomis (VAS 2013). Valdymo apskaitos darbai rodytų, kad išlaidos gali būti skirstomos pagal 27 požymius: į pastovias, kintamas ir mišrias, tiesiogines ir netiesiogines, gamybinės ir negamybinės, ilgalaikes ir trumpalaikes ir kt. (Mackevičius 2003: 135–137). Vis dėlto ir lietuviškoje apskaitos terminijoje jaučiamas „gentinės“ sąvokos, kuri leistų vienu žodžiu įvardyti išlaidas, sąnaudas ir savikainą (angliškai visa tai vadinama *cost*), poreikis, tokia sąvoka ir vartojama – tai *kaštai*¹⁴ (Kalčinskas, Černius 1997; Kalčinskas 2007). Tai, kad šios sąvokos poreikis pirmiausia kyla valdymo apskaitoje, irgi rodytų tam tikrą reikšmės bendrystę su *kaštais* kaip ekonomikos teorijos sąvoka. Valdymo apskaitos duomenys teikiami įmonės vadybininkams analizei atlikti, strateginiams sprendimams priimti, o jiems svarbu ne išlaidos kaip retrospektyva, o jų numatymo perspektyva, alternatyva.

Kita vertus, terminas *išlaidos* vartojamas ne tik buhalterinėje apskaitoje. Jo nevengiama pavartoti ir ekonomikos vadovėliuose. Kai kurios kaštų rū-

¹⁴ Plg.: „Gentinė *kaštų* sąvoka išreiškia tris svarbiausius menedžmento apskaitos rodiklius: išlaidas, sąnaudas ir savikainą. Visi šie terminai vienodai svarbūs. *Kaštai* vartojami išreiškiant bendrąsias sąvokas, kurios vis dėlto neturi pakeisti konkrečių terminų, kai kalbama apie konkrečius rodiklius.“ (Kalčinskas 2007: 781) (Čia jau po skliausto taško nėra)

šys net apibrėžiamos kaip išlaidos, pavyzdžiui, *pastovieji kaštai* nusakomi kaip „išlaidos, kurios nekinta, keičiantis (didėjant ar mažėjant) gaminamos produkcijos (paslaugos) kiekiui“, o *kintamieji kaštai* – kaip „išlaidos, kurios kinta priklausomai nuo gaminamos produkcijos (paslaugos) kiekio“ (Martinkus, Žilinskas 2001: 190). Mokykliniame ekonomikos vadovėlyje apibrėžtys derinamos, pavyzdžiui, *gamybos kaštai* apibrėžiami ir kaip visų gamyboje sunaudotų gamybos veiksnių vertė, ir kaip išlaidos, būtinos visiems gamybos veiksniams apmokėti (Makutėnas, Makutėnienė 2004: 94), *bendrieji kaštai* – kaip pastoviųjų ir kintamųjų kaštų suma per tam tikrą laikotarpį ir kartu – kaip visos piniginės išlaidos, skirtos produkcijai pagaminti arba paslaugoms teikti (Makutėnas, Makutėnienė 2004: 95). Gedimino Davulio *Ekonomikos teorijoje* vartojant terminą *gamybos kaštai* skliaustuose paprastai nurodoma *išlaidos* (Davulis 2009: 56). Tačiau kaip terminas ir klasifikuojamoji sąvoka ekonomikos vadovėliuose, kitaip nei daugumoje valdymo apskaitos darbų, pasirenkama *kaštai*. Skiriami *įmonės trumpojo laikotarpio kaštai* ir *ilgojo laikotarpio kaštai*, *pastovieji* ir *kintamieji kaštai*, *bendrieji kaštai*, *vidutiniai kaštai*, *ribiniai kaštai* (Kerem, Randveer 1998: 38–40; Varian 1999: 347–366; Bhaskar 2000: 122–135; Skominas 2000: 149–156; Martinkus, Žilinskas 2001: 193–208; Jakutis ir kt. 2003: 44–52; Lukoševičius, Stankevičius 2003: 76–78; VDU 2005: 80; Davulis 2009: 49–55; Panovas 2013: 123–129). Ir įmonės kaštų rūšių apibrėžtis vis dėlto siekiama formuluoti išeties tašku laikant sąvoką *kaštai*. *Pastovieji kaštai* nusakomi kaip kaštai, kurie nesikeičia įmonei keičiant gamybos apimtį, *kintamieji* – kaip kaštai, kurie keičiasi įmonei keičiant gamybos apimtį, *bendraisiais kaštais* vadinama pastoviųjų ir kintamųjų kaštų suma, *vidutiniais* – bendrieji kaštai, padalyti iš pagaminto produkto kiekio (Kerem, Randveer 1998: 38; Lukoševičius, Stankevičius 2003: 76–77; Skominas 2000: 149–150; Davulis 2009: 51).

Polinkio ekonomikos teorijoje rinktis ne *išlaidas*, o *kaštus* priešasčių pirmiausia turbūt ieškotina pateikiamose *gamybos kaštų* apibrėžtyse. *Gamybos kaštai*, nors ir aiškinami kaip įmonės išlaidos, ekonomikos teorijoje, kuri neretai apibrėžiama kaip mokslas apie ribotų išteklių naudojimą, siejami su išteklių naudojimu ir apibrėžiami kaip gamybai sunaudojamų išteklių vertė ar sąnaudų kaina, sąnaudos pinigine išraiška. Taigi, žodis *kaštai* suprantamas kita reikšme nei „išleistos lėšos“. Jis sietinas ne su *išlaidomis*, o veikiau su *kaina*, ir ta kaina yra sąnaudų, t. y. to, kas sunaudojama siekiant naudoti, tikslo. Verslo įmonės gamybos kaštai iš esmės sutampa su jos iš-

leidžiamomis lėšomis. Taigi, terminijos skirtumus turbūt lemia reiškinio vertinimas iš skirtingos perspektyvos. *Kaštai* ekonomikai rūpi ne kaip chronologiniai įrašai apie išleistas lėšas, o kaip teorinė sąvoka. Tai rodytų ir visa grupė tokių išvestinių sąvokų kaip *kaštų funkcija*, *trumpojo laikotarpio kaštų funkcija*, *ilgojo laikotarpio kaštų funkcija*, *kaštų minimizavimas*, *kaštų kreivė*, *kaštų infliacija* ir kt. Minėtos funkcijos, perteikiančios ekonominius sąryšius, irgi patvirtintų, kad terminas *išlaidos* nėra parankus sąryšiams deramai perteikti: padauginus sąnaudų kiekį iš kainos, gautą dydį įvardyti išlaidomis kebloka. Tačiau turbūt labiausiai polinkį ir gamybos kaštus, įmonių veiklos praktikoje sutampančius su išlaidomis, įvardyti terminu *kaštai* lemia ekonomikos vadovėliuose ryškėjantis siekis juos įtraukti į bendrą kaštų klasifikacijos schemą.

Bendroji kaštų klasifikacija ir sąvokų santykiai

Iš ekonomikos vadovėliuose pateikiamų apibrėžčių atsiskleistų ne visiškai vienoda žodžio *kaštai* reikšmė: junginyje *alternatyvieji kaštai* juo įvardijamas nuostolis, patiriamas ką kita pasirenkant, negaunama nauda ar galimybės kaina, o junginyje *gamybos kaštai* – gamybai naudojamų išteklių vertė, dažniausiai pinigine, tiksliau – sąnaudų kaina.

Jei tuo žodžiu perteikiamos skirtingos reikšmės ar bent jų atspalviai, išeitų, kad bendros sąvokos *kaštai* nė negalima apibrėžti. Išties ją apibrėžti ir ekonomikos vadovėliuose, ir terminų žodynuose vengiama, o jei ji ir apibrėžiama, tai kaip *gamybos kaštų* trumpinys. Vis dėlto viename vadovėlyje, skirtame vidurinei mokyklai, tokia apibrėžtis pateikiama, ir jos pagrindu imama sąvoka *alternatyvieji kaštai* ir *gamybos kaštai* tegalinti sieti reikšmė, sietina su nuostoliu, patiriamu ką įgyjant: „Kaštai – tai, ką prarandame nusprendę ką nors daryti ar įsigyti.“ (Makutėnas, Makutėnienė 2004: 192). Tai lyg ir būtų sąsajos tarp junginių *alternatyvieji kaštai* ir *gamybos kaštai*, kartu žodžio *kaštai* reikšmės paaiškinimas bei argumentas, kodėl ekonomikos teorijoje gajus skolinys – tokiai reikšmei perteikti lietuviško žodžio trūksta. Sąvokos vartojimas makroekonomikos vadovėliuose patvirtintų, kad žodžiui teikiama panaši reikšmė. Antai *asmeniniai ekonomikos augimo kaštai* – įtemptesnis, emocijomis, stresais, konfliktais ir padidėjusiu netikrumu dėl ateities „praturtintas“ gyvenimas – apibūdinami kaip kaštai, „kuriuos turi padengti žmogus ir šeima, įgydami ekonomikos augimo teikiamą aukštesnę materialinę gerovę“ (Buračas ir kt. 2005: 255), o tai rodo,

kad *kaštais* pavadinamas tam tikras nuostolis kita gaunant, tiksliau – materialinės gerovės kaina. Kitur *nedarbo kaštai* ir tiesiogiai įvardijami kaip kaina, šį žodį vartojant perkeltine prasme: „Nedarbas turi nemažus ekonominius kaštus (*economic costs*). Pagrindinė nedarbo ekonominė kaina yra negauta (nepagaminta) produkcija.“ (Čiegis 2012: 125). Tačiau kai kurios formuluotės rodytų, kad žodžio *kaštai* reikšmė visiškai priartėja prie žodžių *nuostolis*, *padarinys*, *pasekmė* reikšmių. Pavyzdžiui, poskyryje „Nedarbo kaštai“ vardijamas gamybos apimties ar bendrojo vidaus produkto sumažėjimas, asmeninių pajamų, kvalifikacijos praradimas ir kt. (Kerem, Randveer 1998: 104), o tai galėtų būti pavadinta ir neigiamomis nedarbo pasekmėmis. Infliacijos kaštais laikomą turto persikirstymą, mažesnę šalies konkurencingumą eksporto rinkoje (Kerem, Randveer 1998: 105–106) galima pavadinti *infliacijos padariniais*. Socialinius ekonomikos augimo kaštus, tokius kaip pramonės plėtojimą lydinti urbanizacija, spartus gamtos eksploatavimas, žmonių gyvenimo būdo esminis pakitimas (Buračas ir kt. 2005: 255), tiktų vadinti *nuostoliais*, patiriamais dėl ekonomikos augimo, arba *ekonomikos augimo padariniais*. Vis dėlto šiuos reiškinius galima suprasti ir kaip dėl nedarbo, infliacijos ar ekonomikos augimo turimą mokėti kainą. Kadangi semantinė riba nėra ryški, kitur aptariant šiuos reiškinius vartojama *padarinys*, *pasekmė*, *nuostolis* (Snieška ir kt. 2005: 403–406; 448–454) arba šie žodžiai ir *kaštai* vartojami kaip sinonimai (Kerem, Randveer 1998: 104, 106–107; Čiegis 2012: 128).

Kad ir kokia reikšmė būtų teikiama žodžiui *kaštai*, iš apibrėžčių matyti, kad junginyje *alternatyvieji kaštai* jis labiau sietinas su nuostoliu, patiriamu kita pasirenkant, t. y. su perkeltine žodžio *kaina* reikšme, o junginyje *gamybos kaštai* – su sąnaudomis, išreikštomis pinigais, sąnaudų kaina, t. y. tiesiogine *kainos* reikšme. Tai rodytų, kad bendrą *kaštų* kaip gimininės sąvokos klasifikacijos pagrindą turėtų būti sunku rasti. Ir išties beveik visuose vadovėliuose aukštosioms mokykloms prie kaštų klasifikavimo ir jų rūšių apibrėžčių einama gimininės sąvokos neapibrėžus. Dauguma skiriamų klasifikacijos vienetų yra minėtos įmonės gamybos kaštų rūšys, bet į bendrąją schemą įtraukiami ir kiek kitu pagrindu išskirti alternatyvieji kaštai, buhalteriniai ir ekonominiai kaštai, implicitiniai ir eksPLICITINIAI kaštai. Kai kur dar minimi *individualūs* ir *visuomeniniai kaštai* (Jakutis 2006: 58; Davulis 2009: 56).

Susieti sąvokas *alternatyvieji kaštai* ir *gamybos kaštai* bandoma tiek vieną, tiek kitą apibrėžiant kaip vertę, tačiau vertė nėra tas pagrindas, kuris šias sąvokas leistų diferencijuoti skirtingais priklausomaisiais žodžiais. Va-

dovėliuose pateikiamas kaštų aptarimas rodo, kad *alternatyvieji kaštai* nėra gamybos kaštų rūšis, kaip skiriamos kitos jų rūšys (*kintamieji, pastovieji, vidutiniai kaštai* ir kt.). Vadinasi, visas sąvokas diferencijuoti vienu pagrindu neįmanoma. Kita vertus, *alternatyvieji kaštai* ir *gamybos kaštai* nėra nesusijusios sąvokos. Kaip jau paašškėjo, *alternatyvieji kaštai* vadovėliuose gali būti laikomi tam tikru gamybos kaštų vertinimo matu. Kitaip tariant, gamybos kaštai gali būti įvertinti nauda, negauta dėl pasirinkimo: kalbant apie visuomenės gamybą – prarasta nauda išteklius naudojant vienu būdu, nepagamintomis prekėmis ar paslaugomis taip naudojant išteklius ar pan., kalbant apie nuosavų išteklių naudojimą verslo įmonėje – negautomis pajamomis. Tik toks sąvokų siejimas ir palaikytų būdvardinio dėmens vartojimą. O sąvoka, aptariama ekonomikos vadovėlių pradžioje ir taikoma bet kokiam pasirinkimui, veikia įvardytina *alternatyvos kaštais*, t. y. kaštais dėl alternatyvos, arba, kaip nusakoma vadovėliuose, *alternatyvos kaina, alternatyvos vertė, galimybės kaina, prarasta galimybė* ar pan.

Plačiau suprantamus *alternatyvos kaštus* ir *kaštus* kaip mikroekonomikos sąvoką diferencijuoti pamatiniu žodžiu mėginta bene vieninteliame ekonomikos vadovėlyje – čia vartojamos sąvokos *alternatyvieji kaštai* ir *gamybos sąnaudos* (Maldeikienė 2003). Tačiau kai kitokių kaštų neminima, kyla klausimas, kieno alternatyva laikomi alternatyvieji kaštai. Kita vertus, kaip paašškėjo iš atliktos analizės, pakaitas *gamybos sąnaudos* gamybos kaštų sampratos deramai neperteikia. Kalbamasis vadovėlis skirtas 9–10 klasėms, jame nei gamybos, nei kaštų funkcija nepateikiama, skirti su gamyba susijusių kiekio ir vertinių dydžių neprireikia, todėl termino problema neišskyla. Pateikiamas sąvokos *sąnaudos* aiškinimas irgi gali būti pakankamas tik mokiniams: „Taigi, siekdamas tikslo, gamintojas priverstas turėti išlaidų. Tokias išlaidas įprasta vadinti sąnaudomis. Tad sąnaudos – visų pirma įmonės piniginės išlaidos.“ (Maldeikienė 2003: 58).

Daugiau bandymų diferencijuoti sąvokas skirtingu pagrindiniu dėmeniu nepasitaiko. Skirtingų pakaitų paieškas turbūt stabdo ir tai, kad anglų kalba kuriamoje ekonomikos teorijoje tiek su pasirinkimo alternatyva siejamas naudos praradimas, tiek įmonės gamybos sąnaudas pinigine išraiška įvardijantis žodis yra *cost*. Jei nusprendžiama skolinio vengti, visais atvejais irgi pasirenkamas vienas atitikmuo: *sąnaudos* (Jakutis ir kt. 2007) arba *išlaidos* (Paunksnienė, Liučvaitienė 2009).

Užsimojus vengti skolinio, pakaitų sąvokoms perteikti gal ir būtų galima ieškoti skirtingų, tačiau kyla klausimas, ar jų ieškoti bereikia. Juk žodis

kaštai ekonomikos terminijoje jau turi ilgą vartojimo tradiciją – pakankamą, kad būtų įteisintas kaip terminas ir aktualus vartosenai senasis skolinys. Sovietiniu laikotarpiu vyravusios ekonomikos sanklodos terminijai tas žodis buvo gal kiek mažiau aktualus, tačiau rinkos ekonomikai kaina, pinigine išraiška – išskirtinės svarbos dalykai. O gamybos kaštai, kaip matyti, ir siejami su sąnaudų kaina. Kita vertus, reikšmę „tai, kas prarandama kita įgyjant“ perteikiančio lietuviško žodžio, tinkančio kaip ekonomikos srities terminas, nėra. Turbūt šie semantiniai veiksniai daugiausia ir lemia, kad vartojamas skolinys *kaštai*.

NORMOS IR VARTOSENOS ATOTRŪKIO PRIEŽASTYS

Išanalizuota daiktavardžio *kaštai* norma ir jo vartojimas ekonomikos vadovėliuose atskleidžia, kad susidariusio atotrūkio priežasčių esama ne vienos ir gana keblių. Tačiau bene svarbiausios, kaip paaiškėjo iš atliktos analizės, yra nepakankamas žodžio semantikos ir jo vartojimo srities specifikos įvertinimas.

Daiktavardį *kaštas* lietuvių kalbos žodynuose apibrėžiant tik kaip „išlaidas, lėšas“, teatskleidžiamas vienas žodžio reikšmės atspalvis. Kaip ekonomikos teorijos terminas šis žodis būtent ir siejamas su žodynuose nenurodytomis *kašto* reikšmėmis, t. y. „kaina“, „vertė“. Kartu ekonomikos teorijoje skolinys vartojamas reikšme, kuriai perteikti lietuviško žodžio trūksta. Tai prarastis ką renkantis, gaunant, įgyjant. Ji nėra šiaip nuostolis, todėl žodžiai *nuostolis*, *žala*, *netektis*, *netekimas*, *praradimas* reikšmės deramai neperteikia. Tą reikšmę bendrojoje vartosenoje daugmaž perteiktų perkeltine reikšme vartojamas žodis *kaina*, tačiau ekonomikos srityje jis keltų daugiareikšmiškumo problemų.

Tačiau kodifikuotoji norma kaip pakaitų *kainos*, *vertės* nė nesiūlo. Norminamuosiuose leksikos darbuose ir reikšmės aiškinančiuose lietuvių kalbos žodynuose nurodomi skolinio *kaštai* pakaitai *išlaidos*, *lėšos* ir *sąnaudos*. Realiosios vartosenos analizė, pagrįsta ekonomikos teorijos tekstais, atskleidžia, kad tų pakaitų vartoti nelinkstama, o tekstuose pateikiamos sąvokų apibrėžtys rodo, kad jie nė negalėtų būti vartojami. Pakaitas *sąnaudos*, kaip siūloma viename kitame žodyne, toje pačioje srityje vartojamas kita reikšme – kaip gamybai sunaudojamus išteklius ar jų kiekį įvardijantis terminas. *Išlaidos* ekonomikos teorijoje neprigija irgi veikiausiai dėl semantinių prie-

žasčių: reiškiny sioje srityje suvokiamas kaip sunaudojamų išteklų vertė, kaina, o ne kaip įmonės išleidžiamos lėšos tuos išteklius įsigyjant. Pakaito lėšos ekonomikos vadovėliuose nė nemėginta taikyti, nes jo reikšmė nagrinėjamam reiškiniui įvardyti visai netinka.

Pakaitai *sąnaudos* ir *išlaidos* visiškai neatskleistų sąvokos *alternatyvieji kaštai* esmės, nes ji susijusi su tam tikru nuostoliu pasirenkant alternatyvą, o ekonomikos vadovėliuose, daugiausia perteikiančiuose anglų kalba kuriamą ekonomikos teoriją, sąvokas *alternatyvieji kaštai* ir *gamybos kaštai* linkstama sieti renkantis tą patį pagrindinį dėmenį. Anglų kalbos įtakos visiškai atmesti negalima, nes ir Lietuvoje, ir kitose Europos Sąjungos šalyse vyrauja ekonomikos teorija, kuriama anglų kalba, dėstant ją lietuviškai, sąvokų sistemos paisoma. Toks poveikis matyti ir iš ekonomikos terminų žodynų: ekonomikos mokslui pakrypus Vakarų link, terminų su žodžiu *kaštai* juose gerokai padaugėjo. Atsirado daug teorinio lygmens sąvokų, įtraukiančių žodį *cost*, su šiuo žodžiu imta pateikti ir sudėtinius terminus, kurių pagrindinis dėmuo ankstesniuose žodynuose buvo žodis *išlaidos*.

Kita vertus, žodžio *kaštai* norminimas nėra nuoseklus. Kodifikuotoji norma nevientisa – nei sinchroninė, nei diachroninė. Net ir šiuo metu žodis laikomas ir siauriau bendrinėje kalboje vartojamu žodžiu ar tiesiog skoliniu (DŽ), ir tarminį atspalvį turinčiu skoliniu (LKŽ), ir vengtina svetimybė (KP4). Kaip vengtina svetimybė terminas *kaštai* įvertintas tik praėjus daugiau nei 30 metų nuo pirmojo neigiamo vertinimo (*ntk.*), pateikto KPP₁ (1976 m.). Iki tol termino vartoseną jau buvo spėjusi įsigalėti. Tai, kad į 1985 m. išleistus KPP₂ *kaštai* neįtraukti, irgi rodytų normos svyravimus. Juos rodo ir žodžio vertinimas periodinėje spaudoje. 1962 m. P. Skardžiui pasiūlius pakaitus *išlaidos*, *lėšos*, buvo atkreiptas dėmesys, kad jie tinka tik kai kuriais atvejais. 1995 m. irgi pastebėta, kad publicistikoje žodis *kaštai* pavartojamas ir kaip kainą, vertę reiškiantis žodis, tačiau kaip pakaitai siūlyti *lėšos*, *sąnaudos*, *išlaidos* (Pupkis 1995: 14). Be to, kalbant apie žodį *kaštai* neįvertintas dar vienas reikšmės atspalvis, būtent sąsaja su netektimi, patiriama ką kita gaunant, su nuostolio verte. Taisomas daiktavardis sietas su veiksmožodžiu *kaštuoti* ir remtasi pastarojo traukimusi iš vartosenos. Išanalizuoti ekonomikos tekstai rodo, kad dabar veiksmožodis *kaštuoti* visiškai nevartojamas, bet daiktavardis ekonomikos teorijai aktualus kaip terminas.

Anglų kalba, kuri vyrauja kuriant ekonomikos teoriją, ne tik skatina paisyti sąvokų atitikties, bet ir rodo angliškojo *cost* ir lietuviško *kaštai* fo-

netinį sąskambį. Kaip jau minėta, panaši ir vokiško *Kosten* fonetinė sandara. Šiandieninis sąlytis ir su kitomis pasaulio kalbomis atskleidžia, kad tos pačios šaknies žodis vartojamas ir daugelyje kitų kalbų: ispanų k. *costo* (*coste*), italų k. *costo*, portugalų k. *custo*, nyderlandų k. *kosten*, prancūzų k. *coût*, norvegų k. *kostnad*, baltarusių *koum*, danų k. *omkostning*, suomių k. *kustannus* ir kt. Z. Babickienės straipsnyje patvirtinamos P. Skardžiaus etimologinės išvalgos: terminas *kaštai* yra indoeuropietiškas. Anot straipsnio autorės, jis į viduriniąją anglų kalbą patekęs iš senosios prancūzų kalbos: *cocter*, *to cost* – lot. *cōnstāre*, „to be fixed“, *const* (Babickienė 2012: 57). Tokia žodžio kilmė jo, kaip svetimybės, statusą keičia ir yra dar vienas vartojimą palaikantis veiksnys. Bet kad ir kokia būtų kilmė, šis žodis visiškai adaptavęsis fonetiškai, morfologiškai ir nesiskiria nuo tokių svetimybės mis nelaikomų žodžių kaip *paštas*, *raštas* ir pan.

Kaip matyti, žodį *kaštai* ekonomikos terminijoje palaikantys veiksniai stiprūs, o problema daugiasluoksni, daugiašakė, apimanti ne vieną sritį. Daugiau vartosenos ir normos nesutapimo veiksnių paaiškėtų plačiau išnagrinėjus kitas vartojimo sritis, pirmiausia – buhalterinės apskaitos sritį. Pateiktąją analizę gerokai papildytų ir žodžio paplitimo plačiojoje vartosenoje, ypač ekonomikos ar apskaitos moksliniuose straipsniuose tyrimas, taip pat išsamesnis termino raidos nagrinėjimas. Taigi, tyrimo krypčių dar yra daug, o šis straipsnis veikiausiai yra pradinė iniciatyva panagrinėti vartosenos ir kodifikuotosios normos santykį ir jo nedarnos veiksnius.

IŠVADOS

1. Naujausiuose kodifikuotosios normos darbuose (KP4₁ ir KP4₂) žodis *kaštai* normos atžvilgiu vertinamas neigiamai, t. y. laikomas vengtina svetimybė, tačiau ekonomikos teorijos tekstuose, būtent ekonomikos vadovėliuose aukštosioms mokykloms, jis plačiai vartojamas. Tokį santykį galima vertinti kaip normos ir vartosenos atotrūkį.

2. Viena iš atotrūkio priežasčių yra pačios normos nevienodumas – tiek esamos, tiek ankstesnės. LKŽ_e žodis *kaštas* telaikomas tarmėse paplitusiu skoliniu (iš lenkų kalbos), DŽ_e pateikiama nuoroda žr. yra tik siūlymas žodį keisti dažnesnės vartosenos, lietuviškos kilmės žodžiais *išlaidos*, *lėšos*, o KP4 šis žodis laikomas vengtina finansų srities svetimybė. Griežtai *kaštai* vertintas KKP₁ – kaip neteiktina svetimybė, tačiau į KKP₂ jis neįtrauk-

tas, taigi, nuo 1976 m. iki 2005 m. kalbos norminamojo darbo susidarė ilgas laikas tarpas.

3. Taisant daiktavardį kalbos praktikos leidiniuose, paprastai remiamasi vedinio *kaštuoti* savaiminiu traukimusi iš vartosenos. Šis vedinys nevartojamas ekonomikos teorijos tekstuose, tačiau daiktavardis *kaštai* įsigalėjęs kaip terminas. Vartosenos analizė atskleidžia, kad ekonomikos teorijoje šis skolinys perteikia specialią reikšmę „netektis ką nors įgyjant“, kuriai įvardyti lietuviško žodžio trūksta. Žodžiais *nuostolis*, *netektis*, *praradimas*, *žala* ji nepakankamai perteikiama. Bendrojoje vartosenoje tą reikšmę daugmaž atskleistų perkeltinės reikšmės *kaina*, tačiau ekonomikos teorijai šis žodis netinka dėl daugiareikšmiškumo. Kaip gamybos kaštus ir jų rūšis žymintis terminas žodis *kaštai* paprastai siejamas su pinigine vertės raiška – *kaina*, taigi, labiau su tiesiogine *kainos* reikšme.

4. Kalbos norminamuosiuose leidiniuose siūlyti pakaitai *lėšos*, *išlaidos*, *sąnaudos* sąvokos reikšmės pakankamai neperteikia, be to, jie toje pačioje srityje vartojami kitomis reikšmėmis. Terminas *išlaidos* dar ir skiria ekonomikos teorijos ir buhalterinės apskaitos sritis.

5. Vienas iš žodžių *kaštai* ekonomikos teorijoje palaikančių veiksnių – siekis pateikti bendrą kaštų klasifikacijos schemą, o tokiam siekiui įtakos turi anglų kalba kuriama ekonomikos teorija ir sąvokų išdėstymas anglų kalboje. Tai patvirtina iš anglų kalbos verčiami ar atsižvelgiant į anglišką ekonomikos srities terminiją sudaromi ekonomikos terminų žodynai.

6. Terminas *kaštai* vartoseną ekonomikos srityje – gana sena. Jis vartotas ir sovietinio laikotarpio ekonomikos terminų žodyne (1966 m.), o žodynai, parengti pereinant prie rinkos ekonomikos ir jos principus formuluojančio ekonomikos mokslo, rodo, kad terminas dar labiau suaktualėjo.

7. Terminą ekonomikos terminijoje palaiko ir fonetinis panašumas į kitose kalbose vartojamus analogiškus terminus. Šis žodis – ne lenkiškos, bet indoeuropietiškos kilmės, be to, lietuvių kalboje adaptavęsis fonetiškai ir morfologiškai.

8. *Kaštus* kaip ekonomikos terminą palaikantys veiksniai – gana svarūs, o iki šiol siūlyti pakaitai – neadekvatūs reikšmei perteikti. Taigi, tolesnė specialiosios srities vartoseną turėtų spręsti, ar ieškoti naujų pakaitų, ar, laikantis pastovumo principo, toliau vartoti terminą *kaštai*. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad ekonomikos teorijoje žodžio *kaštai* reikšmės atspalviai skiriasi – juo įvardijama ir nuostolio dėl būtinybės rinktis vertė (*kaina*), ir sąnaudų vertė (*kaina*), – pasvarstytina, ar ekonomikos terminijai nepainoka, kad abiem atvejais vartojamas vienas žodis.

ŠALTINIAI

- AIV 2000: Martinkus B., Neverauskas B., Sakalas A., Venskus R., Žilinskas V. *Aiškinamasis įmonės vadybos terminų žodynas*, Kaunas: Technologija.
- BBB 1994: Buračas A., Svecevičius B. *Biznio, bankų, biržos terminų žodynas*, Vilnius: Žodynas.
- Bhaskar J. D. 2000: *Vadybinė ekonomika*, Kaunas: Technologija.
- BKT 1997: Buračas A. *Bankininkystės ir komercijos terminų žodynas. I dalis: Bankininkystės ir komercijos terminų aiškinamasis žodynas*, Vilnius, Kaunas: Vilniaus universitetas, Kauno humanitarinis fakultetas.
- Buračas A., Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A., Šečkutė L., Zaicev V. S. 2003: *Ekonomikos teorija*. 5 leidimas, Vilnius: Eugrimas.
- Čiegis T. 2012: *Makroekonomika*. Vilniaus universiteto vadovėlis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Davulis G. 2009: *Ekonomikos teorija*. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Antroji papildyta ir pataisyta laida, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Drilingas B., Čiburienė J., Snieška V. 1997: *Makroekonomikos pagrindai*, Kaunas: Technologija.
- ETS 1999: *Ekonomikos terminai ir sąvokos*. Mokomasis žodynas, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- ETŽ₁: Pass Ch., Lowes B., Davies L. 1994: *Ekonomikos terminų žodynas*. Redaktorius A. Pupkis, ekonomikos terminijos redaktorius konsultantas St. Vaitkevičius, Vilnius: Baltijos bisnis.
- ETŽ₂: Pass Ch., Lowes B., Davies L. 1997: *Ekonomikos terminų žodynas*. Ant-rasis papildytas ir pataisytas leidimas. Iš anglų k. vertė Z. Bareikytė, L. B. Žemaitytė, K. Francūzevičienė. Redagavo ir tikslino A. V. Rutkauskas, St. Vaitkevičius, Vilnius: Baltijos bisnis.
- Jakutis A. 2006: *Ekonomikos teorijos pagrindai*. Mokomoji knyga. 6-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas.
- Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A., Šečkutė L., Zaicevas S. 2003: *Ekonomikos teorijos pagrindai*. Ketvirtas pataisytas leidimas, Kaunas: Smaltija.
- Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A., Šečkutė L., Zaicev S. 2007: *Ekonomikos teorija*. Šeštas pataisytas leidimas, Kaunas: Eugrimas.
- Kalčinskas G. 2007: *Buhalterinės apskaitos pagrindai*. Šeštoji laida, Vilnius: Pačiolis.
- Kalčinskas G., Černius G. 1997: *Finansinė ir menedžmento apskaita 1: Įmonių apskaitos pagrindai*, Vilnius: Pačiolis.

- Kerem K., Randveer M. 1998: *Ekonomikos pagrindai. Studijų Baltijos valstybėse įvadas*, Vilnius: UAB „Jonas ir partneriai“.
- Klimašauskienė Z. 2006: *Mikroekonominė analizė*. Mokomoji knyga, Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- Lakis V., Mackevičius J., Gaižauskas L. 2010: *Valdymo apskaitos teorija ir praktika*. Vadovėlis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Lukoševičius V., Stankevičius P. 2003: *Teorinė ekonomika*. Metodinė mokymo priemonė. I dalis, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Mackevičius J. 2003: *Valdymo apskaita: koncepcija, metodika, politika*, Vilnius: TEV.
- Mackevičius J., Poškaitė D. 2003: *Finansinė analizė*, Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Makutėnas V. Makutėnienė D. 2004: *Ekonomika*. Vadovėlis XI–XII klasei. Pirmoji knyga, Kaunas: Šviesa.
- Maldeikienė A. 2003: *Ekonomika*. Vadovėlis 9–10 klasėms, Vilnius: Tyto alba.
- Martinkus B., Žilinskas V. 2001: *Ekonomikos pagrindai*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Kaunas: Technologija.
- Mikučionis P. 2000: *Ekonomikos teorijos pradmenys*. Mokomoji knyga, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Paliulytė R. 2005: *Makroekonomika: paskaitų ciklas*, Vilnius: Vilniaus vadybos aukštoji mokykla.
- Panovas I. 2013: *Mikroekonomika: vadovėlis*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Paunksienė J., Liučvaitienė A. 2009: *Mikroekonomika: mokomoji knyga*, Vilnius: Technika.
- Rastėnienė A. 2005: *Mikroekonomika*. Paskaitų ciklas. Antras papildytas ir pataisytas leidimas, Vilnius: Vilniaus vadybos akademija.
- RLŽ 1966: *Rusiškai lietuviškas ekonomikos terminų žodynas*. Redakcinė kolegija: K. Meškauskas (ats. red.), A. Poviliūnas, V. Puronas, A. Skupeika, Vilnius: Mintis.
- Skominas V. (ats. red.) 2000: *Mikroekonomika*, Vilnius: Enciklopedija.
- Skominas V. (sud.) 2006: *Makroekonomika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Snieška V., Ambrasienė I., Bernatonytė D., Dapkus M. ir kt. 2000: *Mikroekonomika*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Kaunas: Technologija.
- Snieška V., Baumilienė V., Bernatonytė D. ir kt. 2005: *Makroekonomika*. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas, Kaunas: Technologija.

- Šalčius P. 1991: *Petras Šalčius. Raštai. Teorinė ekonomika ir ekonominės minties istorija*, Vilnius: Mintis.
- ŠET: Auštrevičius P., Pupkevičius D., Treigienė D. 1991: *Šiuolaikinių ekonomikos terminų enciklopedinis žodynas lietuvių–anglų–vokiečių–rusų kalbomis*. Ats. red. A. Miškinis, Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Lietuvos komersantas.
- Vainienė R. 2005: *Ekonomikos terminų žodynas*, Vilnius: Tyto alba.
- Varian H. R. 1999: *Mikroekonomika: šiuolaikinis požiūris*, Vilnius: Margi raštai.
- VAS: 2013: *11-asis verslo apskaitos standartas „Pardavimo savikaina ir veiklos sąnaudos“*. Prieiga per internetą: <<http://www.administratorius.com/wp-content/uploads/11vas.pdf>>.
- VDU 2005: *Ekonomika*. Mokomoji knyga, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- VDU 2013: Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centras. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga per internetą: <www.tekstynas.vdu.lt>.
- Wonnacott P., Wonnacott R. 1994: *Makroekonomika*, Kaunas: Litterae Universitatis.
- Wonnacott P., Wonnacott P. 1997: *Mikroekonomika*. Antrasis pataisytas leidimas. Moksl. Red. Z. Lydeka, Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Žutautienė J. 2007: *Verslo ekonomika*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

LITERATŪRA

- Babickienė Z. 2012: Ekonomikos terminų gramatinių ir leksinių variantų sklaida: norma ir realybė. – *Specialybės kalba: gramatika ir logika*. Mokslinių straipsnių rinkinys, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 51–64.
- Banaitis P. 1995: Dėl ekonomikos terminų [su redakcijos prier.]. – *Gimtoji kalba* 10, 25–26.
- DŽ 2000: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- DŽ, 2011: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Internetinė versija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: <<http://dz.lki.lt/>>.
- Girčienė J. 2004: *Skoliniai ir bendrinė kalba*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Jakaitienė E. 2010: *Leksikologija: studijų knyga*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- KPP₁ 1976: *Kalbos praktikos patarimai*. Sudarė A. Paulauskienė, Vilnius: Mokslas.
- KPP₂ 1985: *Kalbos praktikos patarimai*. Sudarė A. Pupkis, Vilnius: Mokslas.

- KP4₁ 2005: *Kalbos patarimai 4. Leksika: skolinių vartojimas (svetimybės, tarp-tautiniai žodžiai)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- KP4₂ 2013: *Kalbos patarimai 4. Leksika: skolinių vartojimas (Leksikos skolinių sąrašas ir Senųjų svetimybės sąrašas)*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- LKK 1998: *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai 1977–1998*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKŽ 1959: *Lietuvių kalbos žodynas*. V tomas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- LKŽ_e 2011: *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt/startas.htm>> (žiūrėta 2013).
- Pupkis A. 1995: Ar vartotinas žodis *kaštai*? [Klausimų kraitelė]. – *Gimtoji kalba* 6, 14.
- Rimkutė A. 2007: Kai kurie sinoniminių religijos terminų vartosenos atvejai katekizmuose (XVI a. ir XIX a. galas – XX a. pradžia). – *Terminologija* 14, 135–145.
- Skardžius P. 1998: *Rinktiniai raštai* 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Stunžinas R. 2005: Statybos terminijos sinonimija. – *Terminologija* 12, 7–26.
- Umbrašas A. 2004: Bendrašakniai dvižodžių teisės terminų sinonimai ir variantai 1918–1940 m. Lietuvos kodeksuose. – *Terminologija* 12, 7–26.
- Vaicekauskienė L. 2007: *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: kalbos politika ir vartoseną*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- VLKK 2013: Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Konsultacijų bankas. Prieiga per internetą: <www.vlkk.lt> (žiūrėta 2013 12 02).
- Zemlevičiūtė P. 2001: Sinoniminiai „Medicinos enciklopedijos“ terminai. – *Terminologija* 8, 34–49.

Gauta 2013 12 09
Priimta 2013 12 20

KAŠTAI – A BARBARISM TO BE AVOIDED OR AN INEVITABILITY OF ECONOMIC THEORY?

Summary

The article addresses a case of word use which is in disagreement to the codified norm – the use of the noun *kaštas* (English *cost*) in the economic language. Based on the analysis of the use of this word and the whole group of terms formed with it in the economic theory textbooks for higher education institutions as well as the

treatment of the term in the dictionaries of economic terms, the article aims to find out the factors determining the contradiction between the norm and actual use.

A rather varied evaluation of the noun *kaštas* in terms of norm in various dictionaries and standardising publications is considered one of such factors. Such norm variations is one of the factors of the spread of this word in the actual use, however, this loanword is special by its spread in a special area exclusively – economic theory. It means that the theory employs this word as a term for rendering a special meaning.

The analysis of the texts on economic theory, revealing the meaning of the word *kaštai* as a term of economic theory, also unravels the reasons of the word's insusceptibility to corrections: the proposed replacements *išlaidos* (expenses), *lėšos* (funds), *sqnaudos* (expenditure) do not render the meaning of the word; what is more, they are used in the same area in different meanings. The term *išlaidos* also separates the spheres of economic theory and accounting.

Whereas a Lithuanian word rendering the specific meaning is lacking, the loanword is used. One of the factors in favour of the use of the loanword is also its spread in various languages, not only Polish, which was considered the source of arrival of this word in Lithuanian dialects. Contemporary interaction with other world languages shows that the word of this root is also used in other European languages. The loanword is also supported by the fact that economic theory is predominantly created in English and the arrangement of concepts in it has influence on the arrangement of Lithuanian concepts.

On the other hand, the use of the term *kaštai* in the economic sphere is rather old. As the norm of this word tends to vary and it is being corrected from time to time, it has already established itself in the economic language and, in contrast to the new Anglicisms, it has been adapted in Lithuanian phonetically and morphologically. Its replacement would mean the reformation of the long-established system of concepts in the science of economics; however, the major problem pertains to the fact that the replacements proposed to date do not render the meanings of this word in the economic theory. It should be up to the representatives of the economic theory, i.e. authors of new textbooks and compilers of the dictionaries of terms, to decide whether it is meaningful to search for new replacements or to support the long-established system of concepts.

KEYWORDS: loanword, barbarism to be avoided, meaning of the word, norm, use, term, concept.

RAMUNĖ VASKELAITĖ

Lietuvos bankas

Gedimino pr. 6, LT-01103 Vilnius

rvaskelaite@lb.lt